

Az 1956-os magyar forradalom visszhangja Erdélyben

Írta Tófalvi Zoltán
HUNSOR publication

Az 1956-os magyar forradalom nemzeti történelmünknek az az eseménye, amely Magyarországot egész évszázadunkban a legnagyobb világpolitikai szerephez juttatta.¹ Történetéhez szervesen hozzátartozik az az együttérzés is, amely révén az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai magyarság kifejezte teljes azonosulását a magyar forradalom eszméivel. 1956 októbere, novembere így vált az erdélyi magyarság számára is a kommunista diktatúrával való szembenállás, a szabadság eszméiért való kiállás igazi mércéjévé.

Romániában, az erdélyi magyarság körében a magyarországihoz hasonló forradalmi megmozdulásokra, fegyveres harcokra nem került sor. Az itteni magyarság viszont ideig-óráig visszanyerte önbizalmát, s reménykedett a totalitárius diktatúra megszüntetésében, a kötelező beszolgáltatások eltörlésében, a házkutatások, megtorló intézkedések, deportálások felszámolásában. Mindezt a szocializmus keretei között képzelte el. Még mindig hitt “az emberarcú szocializmusban”.

Értelmiségiek, egyetemisták, kétkezi munkások, földművesek fejezték ki együttérzésüket a magyar forradalom eszméivel, mindazokkal, akik fegyverrel a kezükben harcoltak a “tigris karmaiba esett” (Illyés Gyula találó megállapítása) Magyarország felszabadításáért. Négy, 16–17 éves baróti gimnáziumi tanuló megkísérelt átszökni a román-magyar határon, hogy fegyverrel a kezükben harcoljanak a magyar forradalom védelmében. Ketten sikeresen áttutottak a zöldhatáron, november 7-e után — 1957 elején — azonban a magyar hatóságok visszatoloncolták őket Romániába, nehéz börtönöveket szenvedtek. Másokat határátkelési kísérlet közben tartóztattak le.

A legfelsőbb román párt- és államvezetés attól tartott, hogy a forradalmi eszmék átterjednek Romániába is, s ezáltal hasonló megmozdulásokra kerül sor. 1956. október 24-én délben már ülésezett a Román Munkáspárt Központi Vezetősége. A legszigorúbb intézkedéseket, totális cenzúrát vezettek be, hogy a forradalmi eszmék terjedését megakadályozzák. Növelték a határőrség létszámát, elrendelték a gyorsadtestek riadókézsültségét. A szolidarizáló megmozdulások megakadályozására diverziós céllal ismét felmelegítették “Erdély elrablásának” jól bevált híresztelését.

A Balkán “Machiavellijének” tartott Gheorghiu-Dej vezette román kommunista diktatúra számára a magyar forradalom vérbefojtása kiváló ürügyet jelentett az “ellenforradalmárgyanús” kisebbségi értelmiségi elittel való leszámolásra. Innen már nyílegyenes út vezetett az önálló intézmény- és iskolahálózat elsorvasztásához, 1959 februárjában a Bolyai Tudományegyetem felszámolásához. Szabédi László költő, Csendes Zoltán prorektor öngyilkosságukkal tiltakoztak az önálló magyar egyetem megszüntetése ellen.

1956 erdélyi visszhangjának megírásánál feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy igen gyakran szerény próbálkozásokat nagyítottak fel óriásivá, hogy ártatlan emberek százait zárták börtönbe. Az erdélyi magyarságot elsősorban értelmiségében sújtotta a kommunista diktatúra retorziója. A “Szoboszlai-perben” 11 személyt ítélték halálra, közülük tízet kivégeztek, az “érmihályfalvi-csoport” 31 elítélte közül a szamosújvári börtön kivégző helyén kettőnek oltották ki az életét. 1959-ben ugyancsak Szamosújváron végezték ki Szíjgyártó Domokost. Sajnos, a statisztika nem pontos: utólag nagyon nehéz eldönteni, hogy Zsilaván, a romániai

gulágokon hány magyart végeztek ki. Mintegy 60-ra tehető azok száma, akik a börtönbeli kínzások nyomán veszítették életüket.

“Kolozsváron a Bolyai Egyetemet ítelték el”

Az alcím a Bolyai-per fővádlottjától, dr. Várhegyi Istvántól, a saarland-i Európa Intézet politológiai tanszékének vezetőjétől származik, akit a román büntető törvénykönyv hírhedt 327-es paragrafusa alapján, rendszerellenes nyilvános felbujtás és agitáció vádjával a kolozsvári 3. számú katonai törvényszék büntető bírósága 7 évi börtönre ítelt.

Visszaemlékezése pontos és világos összegezése mindannak, ami 1956 őszén a Bolyai Tudományegyetemen történt: “Azon a forró őszön Kolozsváron a magyar ifjúság célkitűzése a Bolyai Egyetem szabadsága: a magyar nyelv, a magyar tudományosság ápolása, az egyetemi önkormányzat megvalósítása volt. Nem sikerült, sőt az erdélyi magyar értelmiség fellegvárának számító Bolyai Egyetemet is felszámolták. A korabeli hivatalos román álláspont szerint a magyar ellenforradalom nemcsak a szocializmus ellen irányult, hanem Erdély erőszakos visszaszerzését is célul tűzte ki, tehát a román állam integritását is veszélyeztette. A Bolyai Egyetemen jelentkező önrendelkezési törekvés, a magyarországi események iránti szolidaritás ugyancsak ellenforradalmi, irredenta, szeparatista mozgalomnak, az intézmény pedig az állam érdekeit mélyen sértő és veszélyeztető gócpontnak minősült. Az akkori mentalitásból annyi maradt, hogy a Bolyai Egyetem ma is mélyen inkriminált, szeparatista intézmény, vörös posztó a félrevezetett román tömegek szemében.”²

A román legfelsőbb párt- és államvezetés kezdettől fogva igen veszélyesnek minősítette a magyar forradalommal és szabadságharcval való szolidaritás nyomán kialakult helyzetet. A Bolyai Tudományegyetem már 1955-től különféle támadások célpontja volt. Az oktatásügyi minisztériumban azt a képtelenséget terjesztették, hogy az egyetem végzettjeit nincs hová elhelyezni, mert a Bolyain túltermelés van. Ekkor Nagy Lajos prorektor javaslatára az egyetem szűkkörű vezetősége tanárokat küldött vidékre, akik felméréseik alapján bebizonyították, hogy a túltermelésről szóló híresztelés alaptalan, a tényleges szükséglet biztosítja a magyar nyelvű egyetemi oktatás folytonosságát.

Az 1955 októberében a Bolyai Tudományegyetemet meglátogató Leonte Rautu, a Román Munkáspárt Végrehajtó Bizottságának tagja, és Miron Constantinescu oktatásügyi miniszter (aki a napvilágra került dokumentumok szerint Iosif Chisinevschivel Gheorghiu-Dej félreállítására szövetkezett, sikertelenül) arról érdeklődött: milyen elhelyezkedési lehetőségei vannak a végzetteknek, nem kellene-e csökkenteni a hallgatók létszámát, s nemcsak az egyetem működésének szükségességét kérdőjelezte meg. Nehezményezte a magyar irodalom egészének tanítását, s a kiszivárogtatott hírek szerint a Bolyai Tudományegyetem valamilyen átszervezésének legfőbb szorgalmazója volt. 1956 nyarán megpróbálták felszámolni a történelem kart, majd koholt vádak alapján a társadalomtudományi tanszékről elbocsátották Saszet Géza lektort, Keszi-Harmat Editet és férjét, Keszi-Harmat Sándort.³

A magyarországi forradalmi események időszakában a kolozsvári egyetemi hallgatók körében a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja adásainak hallgatásán és rendszeres kommentálásán kívül más akcióra alig került sor. A román kommunista hatalom a jól bevált fegyverhez, a nacionalista uszításhoz folyamodott. Hamarosan terjeszteni kezdték a diákság körében is Erdély elrablásának rémképét. Visszaemlékezések szerint ebben a Babes Tudományegyetem akkori rektora, Raluca Ripan akadémiusnő járt az élen. A magyar egyetemi hallgatók körében elterjedt az a hír, hogy a két egyetem diákjainak közös felvonulására és a magyar forradalom melletti tüntetésre szóló felhívás tulajdonképpen provokáció, hiszen a javaslat, mely szerint “a magyar egyetem diákjai menjenek a menet élén”, valójában a szekuritáté mesterlövészeinek szolgáltatta volna ki az egyetemi ifjúságot. Az egyetlen, s később sokat emlegetett “megmozdulásra” 1956. november elsején, Halottak Napján, a Házsongárdi Temetőben került sor. Ennek előzményei 1956 nyaráig nyúlnak vissza, s valójában teljesen véletlen a magyarországi forradalmi harcokkal való egybeesés. 1956 júniusában a Bolyai Tudományegyetem akkori vezetősége résztvett a magyar tanszék tanévzáró ülésén, ott vetették fel, hogy az egyes tanszékek gondoskodjanak a szellemi nagyságok sírjainak rendbetételéről. Ott, helyben Dávid Gyula, Varró János és Lakó Elemér aspiránsokra ki is osztották a feladatokat. Varró János például Szenczi Molnár Albert,

Misztótfalusi Kis Miklós és Dsida Jenő sírjának gondozását kapta hivatalos megbízásként, jegyzőkönyvbe iktatva. A másik kettő Brassai Sámuel, Aletta van der Maet, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Reményik Sándor sírját gondozta a Halottak napi megemlékezésre. Mindhárom aspiráns 1956 nyarát, illetve őszét Magyarországon tudományos kutatással töltötte. Amikor hazajöttek, hozzáfogtak a sírok rendbetételéhez.

1956. október 23-án Magyarországon kitört a forradalom. Két napi mély hallgatás után Bukarest az internacionalista proletár szolidaritás jegyében élelmiszert és gyógyszert küldött Budapestre. A magyarországi események megítélésében nagyfokú bizonytalanság uralkodott. Visszaemlékezések szerint: a Bolyai Tudományegyetem pártvezetőse elhatározta, hogy táviratot küld Budapestre, amelyben “mélységes felháborodással elítéli az *ellenforradalmi* eseményeket” – mondja Várhegyi Istán. – “Mint diákszövetségi titkárt, engem is felkértek a távirat aláírására. Ezért Balogh Edgárral heves vitám volt. A professzor nyomós érvként hozta fel, hogy ezzel a távirattal bizonyítjuk hűségünket a Román Kommunista Pár iránt, ez lenne a próbaköve a romániai magyarság lojalitásának. Arra kértem Balogh Edgárt, hogy ne ismételjük meg azt az egységfronti, Magyar Népi Szövetségi politikát, amely sok keserű áldozatába került a romániai magyarságnak.” [4](#)

Fazekas János, aki a Magyar Autonóm Tartomány teljhatalmú megbízottja volt, meglátogatta a Bolyai Tudományegyetemet, s azt ígérte, hogy az akkori épületeinek háromszorosát kapja, ha megszövegezik Budapestre a táviratot, bizonyítják a Román Munkáspárt iránti hűségüket. Várhegyi arra kérte Balogh Edgárt, hogy hívják össze a diákgyűlést, s ott olvassák fel a távirat szövegét. Az 1956. október 29-re összehívott diákgyűlésen felháborodva utasították vissza a távirat szövegét. Később a tárgyaláson Várhegyit a távirat elküldésének megakadályozásával vádolták.

A forradalmi események erdélyi átszivárgásától alaposan megijedt Bányai László rektor 1956. október 31-én estére gyűlést hívott össze a bölcsészkar dísztermébe. Szigorúan megtiltotta, hogy a diákok kimenjenek a Házsongárdi Temetőbe. Lakó Elemér és Varró János tanársegéd jelen volt a gyűlésen, így ők a Halottak Napi megemlékezésen nem voltak jelen. Dávid Gyula semmit nem tudott a gyűlésről, így csoportjával kivonult a temetőbe. A magyar irodalom és szellemi élet nagyjai — Jósika Miklós, Brassai Sámuel, Bölöni Farkas Sándor, Apáczai Csere János és felesége, Aletta van der Maet, Dsida Jenő, Kriza János, Reményik Sándor — sírján elhelyezték a kegyelet virágait és égő gyertyáit. Reményik Sándor sírjánál Bartis Ferenc első éves magyar szakos hallgató egy alkalmi versét mondta el, majd elszavalta az *Eredj, ha tudsz* című Reményik-verset. A magyar forradalommal való együttérzés jeleként nagyon sok egyetemi hallgató a kabáthajtókára nemzeti színű kokárdát és gyászszalagot tűzött ki. A visszaemlékezések szerint a himnuszt is elénekelték. A Házsongárdi Temetőben beszédet mondott: Gazda József, Kicsi Antal, s állítólag Székely László.

A szekuritáté és a belügy emberei ott vizslattak, fényképeztek a megemlékezők és gyászolók között. A fényképek alapján az azonosítás már gyerekjáték volt. A meghurcoltatástól csak azok menekültek meg, akik éppen a Házsongárdi Temető felsőbb részén tartózkodtak, őket nem fényképezték le.

Negyvenkét év távlatából is egyértelműen megállapítható: a magyar forradalom és szabadságharc egész életre szóló felejthetetlen emlékként él a kortársak tudatában. Az egyetemi kollégiumokban, a lakásokban éjjel-nappal szólt a rádió, lélegzetvisszafojtva hallgatták a Magyarországról, Budapestről, a forradalmi harcokról és változásokról szóló tudósításokat. Páll Lajos képzőművész-hallgató révén eljutott az Irodalmi Újságnak az a száma, amely Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét, valamint Benjámín László forradalmi versét közölte. Péterffy Irén első éves magyar szakos hallgató ki is vágta ezeket a verseket. A forradalmi események versírásra ihlették a még középiskolás Burchád Mártát is. Mivel a versesfüzet körbejárt a református teológusok körében, könnyű volt a rendszerellenességet és a “nacionalizmust” bizonyítani. Nemcsak Burchád Mártát tartóztatták le, s állították bíróság elé, hanem mindazokat a teológusokat, akik tudtak a verses füzetéről, valamint a magyar irodalomtanárt, Imre Magdát, amiért tanítványát nem jelentette fel a szekuritátén.

Az 1956-os magyar forradalommal való együttérzés illusztrálására két visszaemlékezést idézek:

“Mivel nagyon félttem a veréstől, elhatároztam, hogy nem hazudok. Így bevallottam, hogy együttéreztem a forradalmi szellemű magyar néppel, hogy sajnálatomat fejeztem ki a Nagy Imre kivégzése alkalmával, de tagadtam a rendszerellenességet.” (Imre Magda)

„A vád ellenem a következő volt: dicsőítettem az 1956-os magyarországi forradalmat, elítéltem a szovjet csapatok beavatkozását, vártam, hogy ez a forradalom áterjedjen hazánkba is, reménykedve a népi demokrácia bukásában. Több kollégával együtt megtagadtuk a Teológián, hogy résztvegyünk azon a gyűlésen, ahol elítélték a magyarországi forradalmat, a résztvevőket árulóknak minősítettük. Propagandát fejtettem ki Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása érdekében, azzal vádoltam a Romániában hatalmon lévőket, hogy nem tartják tiszteletben az alkotmányban előírt magyar- és más kisebbségek jogait. Ezek csak papíron léteznek.

Azt hiszem, mondanom sem kell, hogy ezek a vádak sok túlzást tartalmaznak, egy viszont tény: én is gyászoltam az elesett magyarokat, szolidaritást vállaltam mindazokkal, akik elítélték a szovjet csapatok megszárlásait.” (Gödri Oláh János, akkori evangélikus teológus.) A kolozsvári diákszervezkedési kísérletek a Diákszövetség megalakulásához vezethetők vissza. Ez volt a kiindulópontja az 1956. október 24-i, Mátyás király szülőházában tartott gyűlésnek, és a november 5-i diákházi nagygyűlésnek is. A diákszövetségek megalakulását felülről, a legfelsőbb párt- és államvezetéstől származó javaslatra határozták el. Története az 1956 júniusában megtartott prágai értekezlethez kapcsolódik, ahol Románia kérte, hogy belépessen a nemzetközi diákszövetségbe: “Jelentkezését nem fogadták el, mert Romániában akkor még nem léteztek diákszövetségek, az egyetemi ifjúság, akár a gyári munkások, az RMP által irányított és pórázon tartott szakszervezetekbe tömörült. A nemzetközi diákszövetségbe való belépés feltétele a demokratikus úton megszervezett román diákszövetség létrehozása volt. Ezért jöttek létre az 1956 őszi induló tanévben a romániai diákszövetségek.” [5](#)

Az 1956. november 5-én megtartott gyűlésen jelen volt Miron Constantinescu, Gheorghiu-Dej Kolozs-tartományi teljhatalmú megbízottja, miniszterelnök-helyettes, oktatásügyi miniszter. Miután értékelte a magyarországi eseményeket, rátért arra, hogy a diákszövetségek vezetői felmérjék és írásban a legfelsőbb párt- és államvezetés elé tárják az egyetemi hallgatók szakmai, tudományos és szociális gondjait. “Tárgyalni akartak az ifjúsággal — emlékezik Várhegyi István —, hogy az elégedetlenség talaján kialakult politikai helyzet nehogy a varsói, budapesti eseményekhez hasonlóan alakuljon. Az egyetemi élet, a diákság problémái Leningrádtól Budapestig élő eleven sebként léteztek... A Bolyai Egyetem diákszövetségi programtervezete is, amely később ellenforradalmi tettnek minősült, erre a hivatalos ösztönzésre született.” [6](#)

Az egyetemi hallgatók súlyos szociális gondjai országszerte valóban robbanásveszélyt jelentettek. Bukarestben, Kolozsváron, Jászvásáron, Brassóban, Marosvásárhelyen több ezer, illetve több száz diáknak nem jutott hely a kollégiumokban, a diákmenzán az étel igen gyakran ehetetlen volt, az ösztöndíjakat a szülők havi jövedelmének függvényében állapították meg, s nem vették figyelembe, ha a családban egyszerre több gyermek tanult. A Várhegyi István által összeállított programtervezet jóval túlmutat a temesvári, bukaresti, brassói vagy más központokban megfogalmazott sérelmeken. Felvetette az értelmiségi hivatás, a tudományos kutatómunka kérdését is. Ehhez először a tanároknak kellett megszabadulniuk a merev, dogmatikus, a sztálinizmus minden sajátosságát magán viselő ideológiai kötöttségektől. A programtervezet ezért tartalmazta a tanári normarendszer felszámolását. Az orosz nyelv kötelező és minden karon egyenlő óraszámában történő tanítását mindenhol sérelmezték az egyetemi hallgatók. Természetes, hogy a kolozsvári programtervezetben is külön pontként szerepelt.

A sajátos kisebbségi lét körülményei között ugyancsak természetes, hogy a programtervezet kitért a romániai magyar egyetemi hallgatók ilyen természetű gondjaira, sérelmeire. A magyar forradalom és szabadságharc 1956. november 4-én történt leverése után a romániai magyarságot, s ezen belül az egyetemi ifjúságot gyakran illették nemcsak az irredentizmus,

revizionizmus, ellenforradalmiság vádjával, hanem antiszemitizmussal, szeparatizmussal is. Az 1956. november 5-i gyűlésen tételesen is megfogalmazta Miron Constantinescu a jól bevált diverziós vádat: Horthy Miklós fehér lovon, Ausztria felől indul Budapest és Erdély felszabadítására.

A programtervezet egyértelműen fogalmaz: a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók nem antiszemiták! Az erdélyi kultúra sokszínűsége és gazdagsága a legfontosabb összekötő kapocs. Várhegyi István javasolta, hogy a Bolyai Színházi Esték keretében hívják meg a bukaresti Jiddis Színházat, hogy az egyetemi hallgatók jobban megismerjék a zsidó kultúrát. Mindezt Csehi Gyula professzor antiszemita tendenciának minősítette, a magyar történelem és magyarságismeret tanításának igényét pedig a rossz emlékü, fasiszta hungarológiai elmélet 1956-os újrafogalmazásának.

Az egyetemi autonómiára vonatkozó javaslat is jóval tágabb értelmezésű, mint a hasonló kísérletek. Várhegyi István a leningrádi Brodskij akadémikus (Lityeraturnaia Gazeta 1956 júniusi száma) és Sötér István tanulmányában (Magyar Felsőoktatási Szemle júliusi-augusztusi száma) talált rá azokra a modellekre, amelyek alapján — a kolozsvári körülményeket figyelembe véve — megszerkesztette a programtervezet. Visszaemlékezése szerint mindezt közölte a Diákszövetség 19 tagú bizottságával: szándékában áll egy programtervezet bemutatása. Ahhoz, hogy a szükséges formális jelleget biztosítsák, egy hattagú szerkesztőbizottságot választottak. Tagjai: Kelemen Kálmán, Koczka György, Nagy Benedek, Gyöngyösi Gábor, Várhegyi István és Zalányi Ágota.

1956. november 17-én este letartóztatták Várhegyi István, 18-án pedig Kelemen Kálmánt, Koczka Györgyöt, Nagy Benedeket. A Cameni?a Ioan hadbíró alezredesből, Lazar Tudorache hadbíró őrnagyból, Gherciciu hadbíró századosból és Iscrulescu Nicolae katonai ügyészből álló bírói testület a programtervezet szövegét a koncepciók célokra megfelelően átírta, "kiegészítette", egyes részeket kihagyott, másokat felnagyított. Bár a programtervezetet Várhegyi István az Utunk szerkesztőségében két példányban gépelte — mindkét példányt a szekuritáté elkobozta! —, a vádiratban és az ítéletben mégis az szerepel, hogy Kelemen Kálmán terjesztette is. Az ítélet szerint Várhegyi Istvánt 1952-ben azért zárták ki a Bolyai Tudományegyetemről és az Ifjúságunk Szövetségből, mert az "ellenforradalmi tevékenységéért" börtönben ülő Erős Lajos római katolikus plébános befolyása alatt állott. A diákszövetség 1956. október 24-én alakult meg, amelynek vezetésébe — az ítélet szövege szerint — a "vádoltak befurakodtak". Baróti Pál egyetemi hallgató, az országos diákszövetség egyik alelnöke, azt javasolta, hogy amíg megkapják az országos diákszövetség program- és alapszabálytervezetét, addig állítsanak össze egy munkatervet, amelynek alapján dolgozni tudnak. A munkaterv elkészítésére és szerkesztésére — olvasható az ítéletben — a következőket kérték fel: Várhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán, Gyöngyösi Gábor, Zalányi Ágota.

Az október 24-i diákszövetségi gyűlés után néhány nappal Várhegyi István és Nagy Benedek megszervezte a munkaterv elkészítésével megbízott csoport első ülését, "ahol Várhegyi István vádlott egy egész sor javaslatot terjesztett elő, amelyeket a bizottság tagjai minden további nélkül megvitattak és elfogadtak. Így Várhegyi István vádlottat bízzák meg, hogy szerkessze meg és iktassa a munkatervbe az általa javasolt gondolatokat. Ezzel valójában figyelmen kívül hagyták az országos vezetőség megbízását, és az RMP Központi Vezetősége Politikai Bírója utasításaival ellentétben, ahelyett, hogy elkészítették volna a diákszövetség munkatervét, egy programjavaslatot készítettek, amely egy egész sor antidemokratikus, a diákszövetség céljaival és érdekeivel ellentétes, teljesen idegen követelést tartalmazott." [7](#)

Ilyen "teljesen idegen követelés" volt — a kommunista hatalom szemében —: "A magyar ifjúság nemcsak nyelvében és irodalmában egy, hanem élethivatásában is. Meg kell teremteni a testvéri országok: Felvidék, Délvidék, valamint erdélyi ifjúságunk baráti, testvéri összefogását: Erdély Bukarest felé, Dél-vidék Belgrád felé, a Felvidék pedig Prága felé..." Mindez az oly gyakran hangoztatott proletár nemzetköziség szellemében akár dicséretes kezdeményezésnek is tekinthető. A román kommunista hatalom azonban főben járó bűnt sejtett benne, s éppen ezért a vádiratban a koncepciók perek szellemében teljesen átírták a fenti mondatot: "közvetlen külföldi kapcsolat az összes országokkal, a felettes szervek

ellenőrzésének mellőzésével”. A “felettes szervek” fogalmán nyilvánvalóan az egyetemi, tartományi, központi pártbizottságot, egészen pontosan a szekuritátét értették.

A Bolyai Tudományegyetem hallgatóinak pere, a vádirat és ítélet szövege iskolapéldája annak, hogy a szekuritáté — a KGB módszereit követve — minden reformkísérletnek, próbálkozásnak összeesküvés jelleget kölcsönzött, rendkívül szigorú büntetésekkel próbálták elejét venni bármilyen megmozdulásnak.

A vádlottak fellebbezési kérését elutasították, Várhegyi Istvánt 7, Nagy Benedeket 5, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt 3–3 évi börtönbüntetéssel sújtották, a Büntető Törvénykönyv 327. szakasza, III. bekezdése alapján, a felbujtás büntetének elkövetéséért. Kelemen Kálmánt a büntetés letöltése után még 4 évi kényszerlakhelyre is ítélték, amelyet Fundatán, egy világtól elzárt baragani faluban töltött le.

A négy “bolyais” egyetemi hallgató peréhez szorosan kapcsolódik a három tanársegéd, Dávid Gyula, Lakó Elemér, Varró János és az akkor már befutott és elismert írónak számító Páskándi Géza pere. Dávid Gyula 1956. szeptember 3-a és október 5-e között Budapesten tartózkodott, a doktori disszertációjához gyűjtötte az anyagot. Résztvett a Petőfi Kör késő éjszakába nyúló vitáin, az Írószövetség heves indulatokat kavarázó közgyűlésén.

Visszaemlékezése híven tükrözi azt a hanglatot, amely az erdélyi magyarság nagy részének magatartását jellemezte: “Október 23-a a döbbenet erejével hatott rám. Nemcsak az elemi erővel feltörő tiltakozás a természetét levetkezni képtelen párthatalom ellen, hanem az is, hogy azokban, akik Rákosit felváltották, szintén nem volt politikai bölcsesség az erőszak eszközeinek félretevésére. Nem voltam egyedül azok között, akik a forradalom küszöbén *még hittek egy békés kibontakozás lehetőségében, amely “megmenthette” volna a szocializmus eszméit, amelynek megvalósíthatóságában – oly sok figyelmeztető jel ellenére akkor még én is hittem.*

Következett tíz nap, amely alatt az összes lehetséges rádióadók sugározta hírekre tapadva szorongtunk azért, hogy “odaát” sikerüljön...” [8](#)

A három tanársegédet és Páskándi Gézát “nyilvános fölbujtás” vádjával a Büntető Törvénykönyv III. fejezetének hírhedt 327. paragrafusára alapján állították bíróság elé és ítélték el.

A vádirat szerint Dávid Gyula már 1953 nyarán, amikor a Bolyai Tudományegyetemen megkezdte az aspirantúrát, “bírálta a kormány azon intézkedéseit, amelyek révén csökkentették a magyar tannyelvű iskolák és fakultások számát”, “ellenségesen és tendenciózusan állította különböző körökben, hogy a román állam nem gondoskodik az RNK-beli magyar tudományos élet fejlődéséről”, “nacionalista szellemben széles körű propagandát fejtett ki az egyetemi oktatók körében, hogy minden középfokú és egyetemi oktatási szinten vezessék be a magyarok történetének oktatását”. 1956. szeptember 3-a és október 5-e között Magyarországon tartózkodott, az ottani tudományos kutatókkal való tapasztalatcsere során “befeketítette és rágalmazta az RNK-beli népi demokratikus rendszert, azt állítva, hogy az országunkbeli rendszer nem biztosít lehetőséget a magyar klasszikusok műveinek kiadására, hogy a középiskolák tanulói anyanyelvükön nem jutnak hozzá a könyvészethez”. “A magyarországi események idején — olvasható az ítéletben —, amikor a külső és belső reakciós erők az ottani népi demokratikus rendszer megdöntésére törekedtek, a vádlott nyilvános felbujtó tevékenységet folytatott, a népi demokratikus országokban és a Szovjetunióban lévő népi demokratikus erők ellen lázított. Ebből az alkalomból kifejezte együttérzését a magyarországi ellenforradalmár elemekkel, Nagy Imre reakciós kormányával, annak programjával. (...) A vádlott 1956. október 26-án 20–25 egyetemi hallgatóval kiment a kolozsvári városi temetőbe, ahol megkezdték egyes magyar burzsoá-nacionalista írók sírjának megtisztítását. (A koncepció per során így minősült “burzsoá-nacionalista” írónak Bölöni Farkas Sándor, Dsida Jenő, Brassai Sámuel, Kriza János). Ekkor határozta el, hogy 1956. november elsején, halottak napján, újból kijönnek a temetőbe, és a Magyarországon elesett ellenforradalmár elemekkel való szolidaritás jeleként ezekre a sírokra virágokat helyeznek el és gyertyát gyújtanak. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan más csoportokat is beszervezett, akik szintén kimentek a temetőbe, s az elesett ellenforradalmár elemek emlékére egyperces néma tiszteletadással adóztak, a ruhájuk hajtokáján gyászszalagot viseltek, nacionalista verseket

szavaltak, s végül elénekelték a magyar himnuszt.” Mindezek — így az ítélet — “zavargásokat idéztek elő Kolozsváron, amelyek szorosán kapcsolódtak a magyarországi eseményekhez.” Egy Halottak napi megemlékezésből így kreáltak hazaárulással egyenértékű vádat, rendeztek kirakatpert. Dávid Gyulát 7 évi börtönbüntetéssel sújtották, mind a hét évet letöltötte.

Páskándi Géza egyik “főbűne” a Várhegyi Istvánnal fenntartott kapcsolat volt. A vádirat szerint Várhegyi megmutatta a programtervezetet Páskándi Gézának is, aki “együttérzését fejezte ki a nacionalista és ellenséges programtervezettel kapcsolatosan (...), ráadásul uszító módon jegyzéket is írt, s kérte a programtervezethez való csatolását, valamint annak felolvasását az összes egyetemi hallgató előtt. Ebben a jegyzékben azt írta, hogy ezt a programtervezetet a “szabadság nevében” fogják megvalósítani, azt a látszatot sugallva, hogy az RNK-beli népi demokratikus rendszer nem biztosít elég szabadságot...” [9](#)

Mit tartalmazott Páskándi Géza kiegészítő jegyzéke? A tanári normarendszer felülvizsgálását, az embertelen tandíjak és megalázó ösztöndíjak eltörlését, az előadások szabad hallgatását, s kérte, hogy a történelmi materializmus mellett iktassák tantervbe az egyetemes filozófiatörténetet, “vagyis a burzsoá ideológia maradványait, mivel a vádlott véleménye szerint a dialektikus materializmus nem nyújt megfelelő lehetőséget a magyar fiatalok számára az objektív valóság megismerésére.” [10](#) Az ítélet meghozatalánál további terhelő “bizonyítékként” emlegették: a programkiegészítésben javasolta bizonyos pénzalap létrehozását, amelyet “a felsőbb szervek által nem ellenőrzött, kapitalista országokba tervezett kirándulásokra használtak volna fel”. Letartóztatásakor — 1957. március 19. — a szekuritáté nemcsak házkutatást tartott, hanem testi motozást is alkalmazott. Ekkor találták meg az *Egyetemi hallgató feljegyzéseiből* címet viselő kéziratot, amelyben — a vádirat szerint — “alattomosan, demagóg mondatok közé rejtve lázította a tanuló ifjúságot az orosz nyelv, a marxizmus és politikai gazdaságtan kötelező tantárgy jellegének megszüntetésére...” [11](#) Továbbra is viták zajlanak akörül: Páskándi Géza programkiegészítése bekerült-e vagy sem a kolozsvári egyetemi hallgatók programtervezetébe? Várhelyi István szerint nem, Páskándi Géza halála előtti szóbeli közlése szerint: igen. Az ítélet szövege szerint Páskándi Géza a “programtervezet és az általa összeállított kiegészítés vitájára késre érkezett, így a szünetben lázította Koczka Györgyöt, Várhegyi Istvánt és másokat, akik éppen a csoportban voltak, hogy a követeléseket ne kérjék csak úgy, tutyimutyi módra, hanem sokkal határozottabban és nagyobb bátorsággal”. [12](#)

Az egyetemes magyar irodalomtörténet talán egyedülálló fejezete, hogy valakinek az írói minősége, írói besorolása a legsúlyosabb terhelő “bizonyítékok” egyike. Páskándi Géza és Dávid Gyula esetében ez történt: “Páskándi Géza vádlott, amellet, hogy a történelem-bölcsészkar hallgatója volt, elismert író, újságíró, költő, akivel nagyon sok egyetemi hallgató szimpatizált, s benne egy felkészült kollégát láttak, tehát az ő szavainak nagy súlya volt a becsületes egyetemi hallgatók körében is.” Dávid Gyulánál tanársegéd mivoltát hozták fel terhelő bizonyítékként: pontosan tudta, mit követ el, tehát senkitől sem kényszerítve vállalta a törvény szigorát. Mindezek alapján a Macskási Pál elnökből, Szilágyi Dezső és Grigore Iancu népi ülnökökből álló bírói testület úgy döntött, hogy Dávid Gyula és Páskándi Géza “nyilvános bujtogatás” büntetével vádolható, ami súlyosan veszélyezteti az ország biztonságát. Dávid Gyulát és Páskándi Gézát a Büntető Törvénykönyv III. fejezetének 327. paragrafusa alapján ítélték el 7, illetve 6 évi börtönbüntetésre és teljes vagyonek kobzásra. [13](#) Dávid Gyula, Páskándi Géza, valamint a négy “bolyais” egyetemi hallgató peréhez szorosán kapcsolódik Varró János és Lakó Elemér tanársegédek bíróság elé állítása, majd még szigorúbb elítélése. [14](#) Mindketten 1956 nyarán és kora őszén Budapesten tartózkodtak, doktori dolgozatukhoz gyűjtöttek dokumentumokat. Varró János Kós Károly életművéről írta doktori dolgozatát, amit később súlyosbító körülménynek tekintettek. Varró János minderre így emlékszik vissza: “Pesti tartózkodásom négy hónapja alatt a legkiválóbb, legbecsületesebb másképp gondolkodókkal kerültem kapcsolatba, köztük I. Tóth Zoltán akadémikussal, a Történelem Kar dékánjával, dr. Varga János dékánhelyettessel, Czine Mihállyal, Csatári Dániellel. Az értelmiség körében a hangulat valóban izzott, amit legjobban a szeptemberi írószövetségi konferencia, valamint a Károlyi Kertben rendezett Kodály-est

mutatott leginkább, majd 1956. október 6-án Rajkék újratemetése. De szovjetellenes fegyveres forradalomról senki nem álmodott! Elutazásom előtt barátaim búcsúestet rendeztek, amelyet végigpolitizáltunk. Épp dr. Varga János foglalta össze a dolgokat, így: Itt nincs más lehetséges út, mint a pártvezetés óvatos, belső demokratizálása. Minden erőszakos megmozdulást csírájában fojtanának el a szovjet tankok.

Október 23-a után azt hallom a rádióban, hogy ugyanaz a Varga János az egyetemi forradalmi bizottság alelnöke. Arra kellett gondolnom, hogy elment az eszük. Rohantam be az egyetemre, ahol minden kolléga a mi szobánkba szaladt. (Dávid Gyulával egy irodában tartózkodtunk). Mi lettünk a “magyar szakértők”. Mi ismertük közelebbről a szereplőket és a helyzetet. Hát persze, hogy egy pillanatig sem hittem, miszerint a barátaim ellenforradalmárok, s ezt meg is mondtam. a tárgyaláson ez volt a fő vádpont ellenem: “kijelentette, hogy Budapesten forradalom, s nem ellenforradalom zajlik.”

A magyarországi forradalmi eseményekről és harcokról szemtanúk is beszámoltak. Így a nagyváradi származású Istenes Gabriella II. éves magyarszakos tanítványom, valamint az öreg Kós Károly, aki így zárta beszámolóját: “Fiam, hálát adok az Istennek, hogy láttam a népemet, amint a gerincét kiegyenesítette. Ez minden áldozatot megér!”

A mi baráti társaságunkat főleg az nyugtalanította, hogy a román hatalom a szokott diverzáns módszerével azt a hamis hírt kezdte terjeszteni, hogy az ellenforradalmár Magyarország el akarja venni Romániától Erdélyt. Vártuk, hogy mit hoznak a következő napok. November 4-ét hozták! Én meg november 5-én reggel az Egyetem folyosóján elsírtam magam. (“S-a vaietat, plângând soarta neamului maghiar.” “Jajgatott, siratta a magyar nemzet sorsát.” — olvasható a vádiratban. — Kiemelés: T. Z.)

Csupán néhány napig tartott a forradalom, ám ez elég volt ahhoz, hogy a szovjet kommunizmus igazságában többé egyetlen normális erdélyi magyar értelmiségi se bízzék. De a románban sem!

Az erdélyi magyarság valóban nem lőtt, nem harcolt – konkrét értelemben. De lélekben és lélektől lélekig nagyonis elevenen élte meg ötvenhatot! Lelepleződött előtte a proletár internacionalizmus hamis volta. Ennek következtében bátrabban mert foglalkozni művelődési kérdéseivel, történelmével, és megpróbált csoportosulni, közösen tárgyalni meg közös ügyeit. Azonnal lecsapott rá a román “igazságszolgáltatás”: nacionalizmusnak nyilvánította a magyar nyelvű szakoktatás kérdését, irredentizmusnak egy fiatal csoport népdaléneklését, vagy a nagy magyar írók, tudósok sírjának ápolását.

A következőkkel vádoltak: 1. 1956-ban Magyarországon járt, ahol ellenforradalmi elemekkel barátkozott meg, s hazajöve itthon terjesztette azok ellenforradalmi eszméit. 2. Diákjaival gondozás alá vette egyes burzsoá-nacionalista magyar személyiségek sírjait. 3. Egyes hallgatóival összetegeződött, hogy megnyerje őket nacionalista eszméinek. 4. Ismerte Dobai István irredenta tervezetét, de nem figyelmeztette rá a megfelelő szerveket. Dobai Istvánt és Varga Lászlót arra kérte, hogy mutassák be őt a református egyház vezetőinek, akikkel egyeztetni akarta nacionalista nézeteit. 5. 1956. november 2-án Dávid Gyulával és Lakó Elemérrel abban állapodtak meg, hogy ha háború tör ki az ellenforradalmi Magyarország és a szocialista országok között, ők nem vonulnak be a román hadseregbe, hanem visszahúzódnak a hegyekbe, s megpróbálják megakadályozni a román és szovjet hadsereg előnyomulását. 6. A magyar ellenforradalomról mindvégig azt állította, hogy forradalom, s azt hangoztatta, hogy a szovjet beavatkozás igazságtalan volt. 7. Egyetértett a Nagy Imre kormánnyal. 8. 1956. november 5-én az Egyetem folyosóján sírt. 8. Csángó hallgatókat toborzott a Bolyai Egyetemre.” [15](#)

1959. február 16-án kezdődött a “Varró-csapat” (Lakó Elemér, Vastag Lajos II. éves történész hallgató, Péterffy Irén III. éves magyar szakos hallgató és Páll Lajos III. éves képzőművész hallgató) perének tárgyalása.

A per előzményeire így emlékszik vissza Péterffy Irén: “1957 telén a kari IMSZ-bizottság (= Ifjú munkás Szövetség) tagjait sorra behívták az egyetemi vezetőség és néhány ismeretlen hatalmasság elé. Engem is beválasztottak első éves koromban a kari IMSZ-bizottságba. Szóval azért hívtak, hogy megkérdezzék, mi a véleményünk 56-ról. Az évfolyamtársak próbáltak meggyőzni, hogy ne mondjuk meg, mit is gondoltunk valójában. Éreztem, elég nagy volt a tét.

De én soha nem tudtam hazudni vagy elhallgatni valamit. Hát nem tudtam azt mondani, amit elvártak. Forradalom volt 56, nem mondhattam egyebet.” [16](#)

Az 1956 októberében-novemberében történt eseményeknek a következő években mind nagyobb súlyuk és jelentőségük lett. A vádiratban külön említik, hogy Péterffy Irén Páll Lajostól kölcsönkérte az Irodalmi Újságnak azt a számát, amely Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról*, valamint Benjámín László egyik forradalmi versét tartalmazta, hogy a diákok a magyar forradalom leverésének hírére gyászszalagot viseltek, napokig hallgatták a Kossuth Rádió gyászzene-közvetítését. Nagy István munkásíró akkor érkezett haza külföldről, magyar ellenforradalomról beszélt, s ezzel eljátszotta minden hitelét az egyetemi ifjúság előtt. 1956 forrongó őszének hangulatához hozzájárult Tamási Áron látogatása is. Tamási Áron nyíltan megfogalmazta: új korszak, hatalmas tisztulás van kibontakozóban. A marosvásárhelyi Állami Székely Színház tiszteletére rendezett irodalmi estjén (mindebből Hajdu Győző, az Igaz Szó főszerkesztője grandiózus román-magyar írói egymásratalálást, barátkozást “hozott tető alá”, egyengetve saját politikai karrierjét!) Tamási a *Harmat és a vér* című novelláját olvasta fel, amely — Katona Szabó István visszaemlékezése szerint — “féreérthetetlen székely helytállást sugallt, s azt jelképezte, hogy az emberre támadó fenevaddal meg kell harcolni, és azt el kell pusztítani”. [17](#)

Bár a Bolyai Tudományegyetemen valóságos rokonszenvtüntetés bontakozott ki Tamási Áron mellett, az Írószövetség kolozsvári fiókjánál csak szűkkörű fogadást rendeztek, ahová nagyon kevés író-t hívtak meg. Nagy István tüntetően távol maradt Tamási Áron ünneplésétől. A román kommunista diktatúra által szervezett koncepciós pereken az akkori erdélyi események közvetlen résztvevőit nemcsak a magyar forradalommal való szolidaritással, hanem uszítással, fegyveres összeesküvéssel, bujtogatással, rendszerellenes szervezkedéssel vádolták. Az utóbbi hónapokban számos dokumentum látott napvilágot, amelyek egyértelműen bizonyítják: a román kommunista hatalom milyen rafinált módszerekkel próbálta félrevezetni nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi közvéleményt is. Ezek sorában említhető a pártfőtítkári hatalomra törő Miron Constantinescu, Kolozs tartományi tejhatalmú megbízott 1956. november 5-i kolozsvári beszéde. Ebben nemcsak a magyar “ellenforradalmat” ostromozta, hanem mindazokat a kísérleteket, amelyek hasonló megmozdulásokat terveztek Románia és Erdély területén is. Elsőrendű feladatként a romániai munkásosztály, a román, magyar és más nemzetiségű munkások “megbonthatatlan testvéri egységét” jelölte meg, majd külön kitért a november elején bevezetett fizetésemelések élesszínvonal-növelő hatására. Az ellátásban jelentkező nehézségeket az 1956-os rossz időjárással magyarázta, majd biztosította a hallgatóságot, hogy a párt- és állami szervek mindent megtesznek a néptömegek jó ellátása érdekében. Az egyetemi autonómia kérdésének újfajta felvetését imperialista diverziónak minősítette. A Román Munkáspárt soha nem fogadhatja el a magyarországihoz hasonló egyetemi autonómia-elképzeléseket: az egyetemek nem lehetnek függetlenek sem az Oktatásügyi Minisztériumtól, sem a népi demokratikus államhatalomtól (magyarán: a párt- és a szekuritáté ellenőrzésétől! – T. Z.). Az egyetemi hallgatók elviselhetetlen lakáskörülményei elleni jogos tiltakozást azzal próbálta leszerelni, hogy külön kitért a diákkollégiumok építésére, s megnyugtatta a hallgatóságot: ez a kérdés is rövidesen megoldódik. A marxizmus-leninizmus tanítását elengedhetetlen követelménynek tartotta. Enélkül a romániai diákoknak — hangoztatta Miron Constantinescu — soha nem lenne általános kitekintésük a világra, majd azzal kecsegtetett, hogy rövidesen újra megjelenik a Korunk, amelyet a Horthy-rendszer szüntetett meg 1940-ben, s amely teljes mértékben biztosítani fogja a romániai magyarság társadalomtudományi felkészítését, a szociológiának, mint tudománynak a térhódítását. Arra biztatta a kolozsvári magyar tudományos és irodalmi élet jelenlévőit, hogy aktívan vegyenek részt az Akadémia tudományos műhelyeiben, az egyetemeken, s ezáltal is biztosítsák a romániai magyar tudományos és irodalmi élet felvirágoztatását, amely az egész ország érdeke. [18](#)

A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága levéltárának nemrég publikált dokumentumai is azt bizonyítják, hogy szinte naponta készültek szigorúan titkos jelentések, amelyek híven tükrözik az akkori Románia lakóinak hangulatát, együttérzését a magyar forradalommal, forradalmárokkal. A legfelsőbb román pártvezetés 1956 októberében-

novemberében egyre-másra szervezte a félrevezető pártgyűléseket, ahol kizárólag az “ellenforradalmárok” atrocitásairól, lincselésekről esett szó. A legnagyobb figyelmet az értelmiség és az egyetemi hallgatók “meggyőzésére”, agymosására fektették. Ha egy-egy diák részletesebben érdeklődött a magyarországi eseményekről, az napokon át járhatta a szekuritátét, a városi, tartományi pártbizottságok irodáit, addig “gyomrozták”, amíg önként vállalta: hűségesen követi a kommunista párt politikáját.

A temesvári diáktüntetések után Leonte Rautu és Petre Lupu titkos átiratban kérték a párt központi vezetését, hogy amolyan “rohambrigád” küldjenek Temesvárra, amely nemcsak elemzi a történetek okait, hanem garanciát jelent arra, hogy hasonló megmozdulásokra soha ne kerülhessen sor. A különleges feladatokkal és hatalommal felruházott brigád Ilie Verdet vezette. 1956. november 13-án Gheorghiu-Dej elnökletével a Központi Vezetőség ülést tartott, amelynek első négy napirendi pontja:

1. Rövid ismertető a magyarországi események idején végzett pártmunka eredményeiről Kolozs és a Magyar Autonóm Tartományban.
2. Rövid ismertető a Központi Parancsnokság által foganatosított intézkedésekről.
3. Az Oktatásügyi Minisztérium vezetésének megerősítése.
4. Ismertető a kötelező beszolgáltatásokról.

Az ülésre külön meghívták Fazekas Jánost, a párt Magyar Autonóm Tartományba küldött tejhatalmú megbízottját, Miron Constantinescu hivatalból vett részt a tanácskozáson.

Alexandru Draghici belügyminiszter a két megbízott beszámolója után ismertette: a magyarországi “események” idején létrehozott Központi Parancsnokság szigorú intézkedésekkel biztosította a rendet és a fegyelmet az ország egész területén. A Központi Vezetőség arra kérte a karhatalmat: az ellenséges elemekkel szemben a legszigorúbb módon lépjen fel.

A diákmegmozdulásokért az Oktatásügyi Minisztériumot tették felelőssé. Leváltották Ilie Murgulescu minisztert, helyébe Miron Constantinescut, a Minisztertanács első alelnökét nevezték ki. A temesvári diáktüntetésekért felelősnek kikiáltott Coriolan Dragulescu és Teodor Bugnariu miniszterhelyetteseket Bányai László, Nicuta Constantin és Ploesteanu Gheorghe váltotta fel. Constantin Daicoviciu oktatásügyi miniszterhelyettesé való kinevezését attól tették függővé, hogy múltbéli politikai tevékenységének elemzése milyen eredménnyel zárul. Az Oktatásügyi Minisztérium legfontosabb feladataként jelölték ki: konkrét intézkedésekkel biztosítsák az általános és középiskolák, egyetemek, főiskolák társadalmi összetételének javítását, a marxizmus-leninizmus tanításának magasabb minőségi szintre való emelését. [19](#) (Mindez azzal járt, hogy az iskolákból, egyetemekről egyszerűen kizárták az “osztályidegen elemeket”, a gyáros, földbirtokos, kiskereskedő, kisiparos származású tanulókat, hallgatókat!) Szigorú szűrésnek vetették alá a tanárokat is: “ellenséges elem” gyanánt nagyon sok nagy tudású, kiváló tanárt távolítottak el az iskolákból, az egyetemekről, főiskolákról.

Ilyen ösztűz után került sor a pártból való sorozatos kizárásokra, a veszélyesnek minősített egyetemi hallgatók, tanárok bebörtönzésére. Gagyi Balla István számításai szerint 28–30 magyar anyanyelvű egyetemi hallgatót tartóztattak le, zártak ki rövidebb időre vagy véglegesen, illetve ítélték el a Bolyai Tudományegyetemről. [20](#) A kizárások, kirakatpercek történetéhez és előzményeihez az is hozzátartozik, hogy 1956 őszén Bányai László akkori rektor (aki azokban a napokban tért vissza az Amerikai Egyesült Államokból), már tudott a készülődő letartóztatásokról, a diákok védelmére azonban nem tett semmit. 1958 júniusában “Canossa-járáásra” kényszerítették az időközben főtitkári ambícióiért félreállított és kegyvesztetté vált Miron Constantinescut, s egyfajta autodafén kellett beismernie: 1956-ban kik voltak azok a kolozsvári értelmiségiek, akikkel kapcsolatban állott. 1958 júniusában már néhány magyar szakos hallgató megkapta a Márton Gyula dékán által aláírt “elbocsátó szép üzenetet”, amelyben tudatták a kizárásukról szóló határozatot. Alig kezdődött meg az 1958–1959-es egyetemi tanév, 1958 októberében sor került arra a gyászos nagygyűlésre, amely jónéhány egyetemi hallgató sorsát megpecsételte. A kizárások janicsármunkáját elvégző elnökség tagjai: Bretter György, Bunta Péter, Farkas Zoltán, Szabó Sándor. A Bolyai Tudományegyetem bölcsész- és történelemszakos hallgatóit az Arany János utcai (Sétatér

eleje) épület nagy aulájában gyűjtötték össze. Minderre így emlékszik vissza Boros Zoltán, az egyetemről kizártak egyike:

“1958 októberének végén, a pontos dátumra nem emlékszem, volt egy gyűlés, amely ötvenhatról szólt. Nem értettük, hogy miért. A gyűlés elnöke Farkas Zoltán volt, Zotyiként ismertük. Tanársegéd volt, politikai gazdaságtant és marxista filozófiát tanított, a kari KISZ-ben fontos tisztséget töltött be, majd párttitkár lett. Ő vezette a gyűlést, név szerint hívott ki embereket a színpadra. (Korábban itt az egyetemi kórossal és Adorjáni Dezső vezetésével (1956 ürügyén börtönbe zárták! – T. Z.) nagyszerű hangversenyt tartottunk, a későbbi operaénekest, Balló Margitot, zongorán is kísértem.) Farkas Zoltán arról faggatta az egyetemistákat, mit csináltak '56-ban, napról napra. Mondják el, mert úgyis mindent tudnak. Mit csináltak, mit gondoltak, mi a véleményük most utólag 1956-ról. Vallatta az embereket: valljanak színt, forradalom volt vagy ellenforradalom? Voltak néhányan, akik azt vallották, amit elvártak: ellenforradalom volt; jó, hogy jöttek a szovjetek, mert másképp világégés lett volna, Magyarország kivált volna a Varsói Szerződésből. Mondták tehát a beszajkózott leckét. De voltak olyanok is, mint Vastag Lajos, aki nagyon világosan fogalmazott és nem hazudott, s amikor azt kérdezték tőle (Bunta Péter kérdezte – T. Z.): Vastag elvtárs, ha 1956. október 23-án Budapesten lett volna, s puska kerül a kezébe, kire lőtt volna? Vastag Lajos gondolkodás nélkül válaszolta: föbe lőttem volna magam! Vastag Lajost a kijáratnál már várták.

Tudomásom szerint ő már nem mehetett vissza a kollégiumba: a nagyszüleihez, Dettára utazott, ott tartóztatták le. (Mindezt e sorok írójának többször is megerősítette a jelenleg Chicagóban élő Vastag Lajos, és az ítélet egy fénymásolatát is postázta.)

A diákság a teremben zúgolódott, elégedetlen volt azzal a móddal, ahogyan Farkas Zoltán a gyűlést vezette. Vastag Lajos frappáns válasza hatalmas tapsot váltott ki. Mindenki számára világos volt, hogy itt most bűnbakot keresnek. A taps füttykoncertbe csapott át. Farkas Zoltán ekkor felállt az asztaltól, előrejött, s azt mondta: álljanak fel azok, akik tapsoltak! Nem állt fel senki. Álljanak fel azok, akik füttyültek! Nem állt fel senki. Bár fel akartam állni, egyedül én sem mertem. Majd elintézzük magukat – mondotta Farkas Zoltán. És elkezdődött a vallatás-sorozat. Sorban hívták be az embereket, legalábbis a mi évfolyamunkról (negyedik évfolyamról van szó – T. Z.) mindenkit. Behívtak, megkérdezték: kit láttam tapsolni, kit láttam füttyülni? Természetesen senkit nem említettem. Magyaráztam: olyan helyen ültem, ahonnan nem láttam semmit. Azt nem kérdezték, hogy én tapsoltam, füttyültem-e? Elteltek a kihallgatások, s következett az újabb nagygyűlés. Erre már pontosan emlékszem: 1958.

november 4-én volt. Hallatlan feszültségben éltük át az az egy hetet, amíg folytak a vallatások. A megelőző gyűlés talán október 26-án volt. Senki nem bízott senkiben, senki nem kommunikált senkivel. A második nagygyűlést Takács Lajos rektor személyesen vezette. Akkor már ő volt a rektor. A dékánok, egyetemi tanárok a színpadon foglaltak helyet. Annak a nagygyűlésnek a témája a bölcsészhallgatók korábbi viselkedése volt. Név szerint felolvasott hét embert, akiket eltávolítanak az egyetemről. És ott hallottam a saját nevemet is. Rendszerellenes magatartással vádoltak, hogy megzavartuk a rendet. Kértem, hogy adják írásba, hogy én most már mi vagyok. Erre nem voltak hajlandók. Semmilyen írásos bizonyítékom nincs, hogy kizártak az egyetemről! Másnap kellett jelentkeznünk a városi IMSZ-bizottságnál. Kik maguk? Mondtuk: kizártak az egyetemről, vissza kell adnunk az IMSZ-tagsági könyvünket! Később úgy kaptam a katonai behívót, mint egyetemista. A kicsapott egyetemi hallgatók névsora: László Anna, Baranyi László, Lázár Erzsébet, Horváth Anna, Metz Katalin, Asztalos Lajos, Csoma Zoltán, Istenes Gabriella, Csögör Enikő, Tibád Levente, Szekernyés László, Mátyás Erzsébet.

1958. október 26-a “füttyös gyűlés” néven íródott be a Bolyai Tudományegyetem másfél évtizedes történetébe. Utána valóságos boszorkányüldözés kezdődött az egyetemen. Már korábban — 1957-ben — letartóztatták és 7 évi börtönbüntetésre ítélték Bartis Ferencet. (Az ügyész előbb halálos ítéletet, majd 25 évi börtönbüntetést kért.) 1958. október 31-én az Ocskó Teréz Leánykollégiumból hurcolták el Péterffy Irént. A Traian utcai szekuritáté magánzárkájába zárták, 10 évi nehéz börtönbüntetésre ítélték. 16 évi börtönbüntetéssel sújtották az elsőrendű vádlottat, Varró Jánost, 12 évre ítélték Lakó Elemér tanársegédet, 6 évre a festő-költő Páll Lajost. Vastag Lajost a “füttyös gyűlésen” elhangzott frappáns

kijelentéséért 8 évi szigorított börtönbüntetéssel és további 5 évi jogvesztéssel “jutalmazták”. Iamandi Emilt (az édesapja ókirályságbeli származású román, az édesanyja magyar tanítónő, ő maga magyar egyetemre járt, a gyerekeit a kettős nemzetiségi tudat szellemében nevelte), valamint Szilágyi Árpádot 5–5 évi börtönbüntetésre ítélték.

A letartóztatások, bebörtönzések, a diákok kizárása az egyetemről azt a hamis látszatot sugallták, hogy a Bolyai Tudományegyetem nem akar és nem tud beilleszkedni Románia egyetemeinek és felsőfokú tanintézetekének sajátos politikai és ideológiai rendszerébe, veszedelmes gócpontot jelent, amelyet sürgősen fel kell számolni. Időről időre elhangzott egy-egy suttogva mondott rémhír is egyes karok megszüntetéséről, máskor azzal riogatták a hallgatókat, hogy túltermelés van, és nem lesz hová elhelyezni a végzősöket. Megindult a kommunista gőzhenger az egyesítés előkészítésére. A *romániai magyar főiskolai oktatás* című kiadvány néhány érdekes mozzanatot is említ: “... az 1957–1958-as tanév kezdetén e kapcsolatokat (a Babes és Bolyai Egyetem kapcsolatáról van szó! – T. Z.) felülről kezdték irányítani, és a kutató-, a didaktikai és társadalmi munka minden területére kiterjesztették. Megszervezték a vezető káderek (rektorok, prorektorok, dékánok, dékánhelyettesek, tanszékfelelősök és a kiváló tanárok) “kötetlen” találkozóját, melyet hetente a Continental szálloda egyik termében tartottak.” [21](#)

A legfelsőbb párt- és államvezetés, a nevelési és oktatásügyi minisztérium, a helyi hatalmasságok és a Babes Tudományegyetem vezetősége részéről hangzatos ígéretek hangzottak el: a két egyetem egyesítése semmivel nem csorbítja a magyar nyelvű egyetemi oktatást, éppen ellenkezőleg, javítani fogja az egyetemi oktatás színvonalát, valóságos Kánaánt jelent majd az épület- és teremgondokkal, siralmas kollégiumi helyzettel küszködő Bolyai Tudományegyetem részére. 42 év távlatából furcsának tűnik, hogy nagyon kevesen látták az egyesítéssel járó végzetes veszélyeket, a magyar egyetemi oktatás fokozatos elsorvasztására, majd felszámolására irányuló és minden eszközzel szorgalmazott törekvéseket! A “Dobai-perben” az egyik fővádlott Bereczki András volt, a Bolyai Tudományegyetem tanára, börtönbe zárták Gazda Ferenc akadémiai kutatót. A “fütyös gyűlés” után az említettekén kívül letartóztatták Kelemen János és Váradi Emma magyarszakos hallgatókat, majd Virgil Trofin, az RMP ifjúsági kérdésekkel foglalkozó központi bizottsági tagja külön gyűlést tartott, ahol keményen elítélte az egyetemi hallgatók “helytelen” magatartását. Ezt követően “határozatlan, megalkuvó magatartásuk” miatt leváltották a történelem és bölcsészkar két vezetőjét, Bodor András dékánt és Náhlik Zoltán prodékánt. A romániai diákszövetségek 1959. február 18-a és 22-e közötti bukaresti országos értekezletén már nyíltan felvetették a két egyetem egyesítését. Ezen az értekezleten Gheorghie Gheorghiu-Dej főtitkár elnökölt. Beszédében az oktatásra fordított hatalmas kiadások emlegetése mellett külön kitért arra, hogy a nemzetiségek elszigetelődésére irányuló törekvéseket ki kell küszöbölni, majd Leninre hivatkozva kijelentette: a különböző nemzetiségű tanulókat egy iskolába kell tömöríteni, hogy ne szigetelődjenek el és a szocialista nemzetköziség szellemében építsék a közös, mindnyájunk érdekét szolgáló jövőt. [22](#)

1959. február 23-án a prorektor már bejelentette a “bizalmas” közlést: a Nevelési és Oktatásügyi minisztérium döntése alapján, a “hallgatók kérésére”, a két kolozsvári egyetemet egyesíteni fogják. Senkinek nem lehetett kérdése vagy hozzászólása! Február 26-án megkezdődtek a gyűlések. Az elnökségben Nicolae Ceausescu, Atanasie Joja, Nevelési és Oktatásügyi miniszter, Ion Iliescu, a diákszövetség elnöke, Vaida Vasile, Kolozs tartományi első titkár, Remus Bucsa városi párttitkár, Aurel Moga orvosprofesszor, Constantin Daicoviciu, a Babes Tudományegyetem rektora, Takács Lajos, a Bolyai Egyetem rektora, Antal Imre, Koszti István és Kacsó Magda diákok foglaltak helyet. A jelentést Vaida Vasile olvasta fel. A diákság részéről az egyesítésre az első javaslatok egyike az alsósófalvi származású, de Nagyszebenben élő Kacsó Magda részéről hangzott el. Minden bizonnyal hosszas és kitartó “meggyőzés” után.

A Kolozsváron megjelenő Igazság korabeli lapszámai csak sejtetik az akkori hihetetlenül feszült légkört. Mindezek ellenére Balogh Edgár, Nagy István és Szabédi László első felszólalásában az egyesítés ellen szavazott. Balogh Edgárt és Nagy Istvánt rábeszéléssel és fenyegetésekkel sikerült rávenni, hogy újból felszólaljanak és javasolják a két egyetem

egyesítését. Az Igazság lapszámai szerint második felszólalásában Szabédi László is “állást foglalt” a Babes és Bolyai Egyetem egyesítése mellett. Előzetesen Tompa István író, a tartományi pártbizottság titkára minősíthetetlen módon ítélte el Szabédi László egyetemi tanárt a “felszólalásában megnyilvánult téves, nacionalista” nézeteiért. A hisztérikus kirohanások történetéhez tartozik, hogy Nicolae Ceausescu Földes Lászlóból és Dezső Ervinből olyan vallomást akart kicsikarni, amelynek értelmében Szabédi László az előző napi tanácskozás szünetében azt állította, hogy az egyesítés nem szolgálja a magyar nemzetiség ügyét, hanem újabb elnyomás kezdetét jelenti. Sajnos, mégis volt olyan professzor, aki hajlandó volt ilyen vallomás megtételére. Ezután került sor Szabédi László második felszólalására. Ezt követően a szekuritáté szüntelenül zaklatta, kétnaponként este kilenc óra és éjfél között vallatták. A ránehezedő rettenetes nyomást nem bírta, öngyilkos lett. Május 5-én követte őt Csenedes Zoltán prorektor és felesége. [23](#)

Külön tanulmányt és alapos elemzést érdemelne az 1959. február 26-a és március 5-e közötti felszólalások ismertetése. Tény: Balogh Edgár, Jancsó Elemér, Márton Gyula, Csenedes Zoltán, Gáll Ernő, Csapó József, Nagy István, Tompa István, a felszólaló román tanárokról, aktivistákról nem is beszélve, egyaránt helyeselték a két egyetem egyesítését. A felszólalók rendszerint hivatalos felkérésre és nyomásgyakorlásra, valamint önszuggesztív hatására “helyeselték” a Babes és Bolyai Egyetem egyesítését. A helyeslők közül csak Gáll Ernő végezte el az “önszembesítést”.

Talán akkor senki sem sejtette, hogy az egyesítés semmivel sem csökkentette a román kommunista diktatúra abbéli igyekezetét, hogy valósággal lefejezze a kisebbségi értelmiségi réteget. A “Bolyai-per” folytatásának tekinthetjük a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet hallgatói és tanárai elleni “irtóhadjáratot”, a letartóztatások, bebörtönzések sorozatát. 1959. július 7-én letartóztatták Fülöp G. Dénest, a marosvásárhelyi Vártemplom segédlelkészét. Minderre egy nappal a pappá szentelése után került sor. Külön repülőgéppel, megbilincselve szállították Kolozsvárra, a szekuritátéra.

“A teológiát mint magyar intézetet, nagyon nagy ellenségnek tartották. Vallatóim kitaláltak egy hazug történetet, melyben valódi emberek szerepeltek, a barátaim és én is.

Ott volt például Adorjáni Dezső, teológustársam, jó barátom. Zseniális zenészművész volt. Elfogták, azzal a váddal, hogy 1957. március 15-én a teológusok reggeli áhítatán a himnuszt játszotta az orgonán. Valójában azon a reggel a kántor helyett a Farkas utcában kántorizált éppen. Hét évet kapott, csak azért, mert el akarták ítélni. A letartóztatások másik ürügyül szolgált egy kitalált történet, miszerint volt egy, a Nagy András teológiai professzor házában tartott bibliakörünk. Ezen a bibliaköri összejövetelen a forradalom napjaiban állítólag arról beszéltünk, hogy lehetne kiszabadítani a magyarországi foglyokat, akiket Budapest felől Kolozsváron át szállítottak a Szovjetunióba. Az én vádpontjaim között is szerepelt ez a bibliakör. Én viszont soha nem voltam Nagy András házában.

Sós Ferencet, akit korábban iszonyú kínzások után halálraítéltek, rá akarták venni, hogy tanúskodjék ellenem. Kicsikartak tőle egy hamis tanúvallomást, de amikor megbilincselten megjelent a tárgyalásomon, visszavonta azt, és védőtanúmmá lett. A fő vádpont ellenem az volt, hogy 1957. március 15-én imádkoztam a magyar népért és az októberi foglyokért azon a reggeli áhítaton, ahol Adorjáni Dezső a magyar himnuszt játszotta volna. Tizenegy évi börtönre, teljes vagyonszerzésre, s ráadásul tíz évi teljes társadalmi jogvesztésre ítélték. Valójában 21 évi büntetést kaptam.” (Fülöp G. Dénes)

Súlyos veszteségek érték a romániai zsinatpresbiteri evangélikus-lutheránus egyházat, amelynek nyolc lelkészét és teológusát tartóztatták le 1958 végén, 1959 elején. Köztük volt Mózes Árpád jelenlegi püspök, Kiss Béla püspökhelyettes, Dani Péter, Antal László, Gödri Oláh János, Antal Dénes. A fővádlott Mózes Árpád, püspöki titkár, székelysombori lelkész volt. Azzal vádolták, hogy 1956-ban, amikor egy debreceni diákcsoport a kolozsvári Teológiai Intézetbe látogatott, a kollégiumban nacionalista magyar nótákat és tiltott egyetemista dalokat énekeltek, a magyarországi “ellenforradalom” idején lelkesedéssel fogadták az ottani eseményeket, számtalan esetben rágalmazták a romániai népi demokratikus rendszert, a vádlott, Mózes Árpád szidalmazta a Szovjetuniót, amiért a magyar kormány kérésére vérbefojtotta az ellenforradalmat. Magánbeszélgetések során kijelentette: a

nemzetiségi kérdést csak úgy lehet megoldani, ha Erdélyt visszaadják Magyarországnak, még akkor is, ha a románság lélekszáma jelentős mértékben meghaladja az erdélyi magyarságét. A vádlott — olvasható az ítéletben — rágalmozó módon beszélt az erdélyi magyarság helyzetéről, azt állítva, hogy nem örvendenek ugyanazoknak a jogoknak, mint a románok, a jogok formálisak, csak papíron léteznek, valójában minden kulcsfontosságú állásba románokat neveznek ki. Mózes Árpádot a társadalmi rend elleni szervezkedés vádjával 18 évi szigorított börtönnel és teljes vagyonek Kobzással sújtották a Büntető Törvénykönyv 209. paragrafus, 2. alpontja, a. bekezdése alapján.

Az evangélikus lelkészek és teológusok bebörtönzésével valójában D. Argay György, nagy tiszteletnek örvendő evangélikus püspököt, s általa az egyházat akarták lehetetlen helyzetbe hozni. A tartományi pártbizottságon történt kihallgatása során Argay püspök kijelentette: tartóztassanak le engem, de engedjék szabadon a fiaimat! A letartóztatási hullámra az ürügyet az szolgálta, hogy a teológusok memorandumban tiltakoztak egyes tanárok marxista és dogmatikus beállítottsága ellen és az egyház reformját sürgették.

Amikor Mózes Árpád megkérdezte az elnöklő Valean Simion hadbíró őrnagytól, mit és mivel vétettek az ország területi integritása ellen, cinikus válasza ez volt: nem csináltak semmit, de csináltak volna, ha lett volna rá lehetőség! Mindez egyértelműen bizonyítja: mondva csinált vádak alapján ítélték el a nyolc lelkészt és teológust 5–18 év közötti börtönbüntetésre.

A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben 1959-ben valóságos terrorhullám seprert végig. Csatlós János és Csatlós Katalin marosvásárhelyi lakosok (Sáros utca 8. szám) így siratják ma is teológus fiukat: “Csaba fiunkat 1959. március 14-ről 15-re virradó éjszaka hurcolták el a kolozsvári Református Teológia bentlakásából, mint negyedéves hallgatót. ugyanakkor elhurcoltak — ha jól tudjuk — nyolc vagy kilenc (kilenc – T. Z.) teológust, köztük, ha jól emlékszünk, Márton Attilát, Miklós Istvánt, Sós Ferencet. A vád az volt ellenük, hogy a Román Népköztársaság megdöntésére és a Román Munkáspárt megbuktatására szervezkedtek, az 1956-os magyarországi forradalmi események idején a fiunk is gyászszalagot hordott, az ottani harcokban elesett magyar ifjakra emlékezve. A vádiratban az is szerepelt, hogy együttértett a “bűnös és galád” magyarországi ifjakkal. A tárgyalás során meg is kérdezte a fiunkat a Katonai Törvényszék elnöke: “Hogyha Kolozsváron is sor került volna egy olyan “bűnös” lázadásra a rendszer ellen, mint Magyarországon, résztvett volna-e a felkelésben?” A fiunk azt felelte: “Ha a többi magyar ifjú ment volna, akkor ő is velük tartott volna”. Erre a hadbíró kijelentette, hogy “az akarat egyenlő a tettel, tehát ez súlyosbító körülménynek számít.” A 8 évi börtönítéleten kívül még 5 évi politikai jogvesztésre, teljes vagyonek Kobzásra ítélték, és kizárták Románia összes főiskolájáról.

Hogy Csaba fiunk 1959. május 22-én történt elítélése után milyen utat vagy utakat tett meg, milyen és hány börtönben raboskodott, és milyen körülmények között kötött ki a szamosújvári politikai elítéltek börtönében, nem tudjuk, mert erről fiunk sohasem beszélt, sem nekünk, a szülőknak, sem a testvéreinek, sem a későbbi feleségének. Nem akarta szereteteit szenvedéseinek és kínzásainak felemlegetésével terhelni.” (Ezért a megrázó vallomásért köszönetet mondok nemcsak a szülőnek, hanem Miklós László újságíró barátomnak, a börtönviselt lelkészek életútját bemutató kötet szerkesztőjének is.)

1958. április 10-e és augusztus 4-e között 21 személyt tartóztattak le a betiltott Bethánia Egylet földalatti továbbműködtetése ürügyén. Az első letartóztatottak között volt Lőrincz János, akkor mikóújfalusi református lelkész, (jelenleg Érmihályfalván él) Bakó Pál és Nagy Jenő marosvásárhelyi laikus egyházi ember. Letartóztatták Szilágyi Sándor, Visky Ferenc, Antal Sándor (azóta elhunyt), Jakab Sándor református lelkészeket. A letartóztatottak között nyolc református lelkész volt, két tisztviselő, egy diakonissza, a többiek presbiterek, egyszerű egyháztagok voltak. A letartóztatottakat Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon ítélték el, három csoportban, 5–22 év közötti javítófogházra, illetve kényszermunkára. A legsúlyosabb börtönbüntetésre Szilágyi Sándort (elhunyt), Visky Ferencet (jelenleg Nagyváradon él) ítélték. Visky Ferenc feleségét hét kicsi gyerekkel a baragani Olaruba, kényszerlakhelyre költöztették. Szilágyi Sándor Boldog rabság című kötetében, Visky Ferenc tanulmányok sorában írta meg börtönméneit.

Börtönben sínylődött az unitárius egyház több jeles tanára, lelkésze, teológusa: Simény Domokos püspökhelyettes, teológiai tanár, Erdő János, a későbbi unitárius püspök (elhunyt 1996-ban), Nyitrai Mózes és felesége, Deák Berta, homoródkarácsonyfalvi lelkész, Kelemen Imre, a székelyudvarhelyi unitárius egyházkerület esperese, Szabó Dezső, Léta Áron lelkészek, Nyitrai Levente, Kelemen Csongor, Sándor Balázs teológus, Ambrus Imre római katolikus lelkész.

A zöldhatáron átszökő ötvenhatos erdélyi fiatalok

Eddig csak feltételes módon emlegették a magyar forradalmi harcokban tevékenyen is résztvevő erdélyi magyarokat, mert semmilyen konkrét adat nem állt rendelkezésre. Az 1989 decemberét követő oldódás jele, hogy végre meg mernek szólalni a közvetlen résztvevők. Közéjük tartozik a csikvacsárcsi Kovács Lajos, akit 1958. május 18-án tartóztattak le, mert törvénytelenül akart a határon átkelni a forradalom megsegítésére. Négy évi börtönbüntetésre ítélték, amit teljes egészében letöltött.

A baróti középiskola négy, 16 éves diákja — Bíró Benjámín Csikszentdomokosról, Kovács János és Mojszesz Márton Nagyajtáról, és Józsa Csaba Bibarcfalváról — 1956. november 9-én vonatra ült, hogy közvetlenül segítsék a forradalmárokat. Vonattal Nagyváradig, onnan Érmihályfalvára utaztak, ugyanis Bíró Benjámín az 1947-es szárazság idején itt vészelte át az éhség hónapjait. A gyerekek éjszaka próbáltak a zöldhatáron átjutni, azonban a nagy riadalomban és tájékozatlanságban Kovács János és Mojszesz Márton lemaradt. A két gyerek sikeresen túljutott a határon, s Nyíregyháza felé indult. Nyírszapolyban kértek szállást. Több ellenőrzést szerencsésen megúsztak, azonban belefutottak az egyik magyar járőröző csoportba. Mindez november 13-án történt. Azt mondták, hogy Jugoszláviából szöktek át. Kalandos történetükhöz tartozik, hogy a naponta vagy óránként megismétlődő ellenőrzések és igazoltatások ellenére sem Nyugat felé indultak, hanem ottmaradtak Magyarországon, mert ők mindenáron a forradalmárokon akartak segíteni. És ez lett a vesztük! 1956 decemberében az egyik család (a Borbély családról van szó) a Pécs melletti Kárász községből még örökbe fogadta a két erdélyi gyereket, folytatták is a tanulmányaikat, azonban 1957 márciusában hívatták őket a rendőrségre. Először közölték velük: pontosan tudják, honnan szöktek át, ismerik a pontos adataikat, a szülők nevét. 1957. március 14-én a két szökevény gyereket letartóztatták. Már az sem segített, hogy a szülők beleegyeztek: a két kiskorú Magyarországon maradjon. A határőrség Debrecentől a magyar-román határig kísérte Józsa Csabát és Bíró Benjámint. Biharpüspökínél adták át a román határőröknek. Ami ezután történt, valóban rémregénybe illő. Vallatáskor főleg arra voltak kíváncsiak: ki biztatta őket a zöldhatáron való átkelésre? Hiába állított ki a magyar rendőrség olyan igazolást, hogy a két kiskorú semmilyen ellenforradalmi akcióban nem vett részt, Nagyváradon a katonai ügyészség mindkettőjüket 3–3 évi börtönbüntetésre ítélte. Csak hosszas kérelmezés után helyezték át őket a kiskorúak börtönébe, Nagyaknára, Ocnele Mari-ra. Közben végig kellett szenvedniük az 1958. július 14-i szamosújvári börtönlázadás megtorlását: gépfegyverrel belöttek a cellákba, majd minden indok nélkül verték az elítélteket. Józsa Csaba életben maradását annak köszönhetette, hogy vizes mellhártyagyulladásra kapott, így került vissza a szamosújvári börtön beteggondozójába. Ide hozták a Duna-deltai megsemmisítő táborok túlélőit, a csont-tébécés betegeket. Mellette halt meg a sepsiszentgyörgyi “koszorúzó diákok” elsőrendű vádlottja, Szalay Attila. Valójában agyonverték!

A szászföldi “Palotás-csoport”

Akárcsak a baróti kisdíákok, a szászföldi magyar gimnázium tanulói is kitörő lelkesedéssel fogadták a magyar forradalom hírért. A szervezkedést “Fekete Kéz” néven ismerték a környéken és a szekuritátén. A diákok egy része gyergyóditrói és szárhegyi származású volt, s az ötvenes évek eleji zendülés elfojtását ez a szervezet akarta megtorolni. Kommunistaellenes jelszavakat írtak a falakra, ezt tették 1956 októberében-novemberében Szászföldön is. Mild Árpád szászföldi diák kezdeményezte a szervezkedést. Nemes Sándor, Kiss Gábor, Mild Árpád és a gyergyószárhegyi Páll László arról beszélgettek, hogy át kellene szökniük a zöldhatáron, hogy a forradalom mellé álljanak és segítsék a forradalmárokat. Páll László egy kis kaliberű revolvert is szerzett, amelyet a határátlépésnél védekezésre akartak használni. A szekuritáté valamit sejtett, s az egyik szilenciumról kihallgatásra vitték a kisdíákokat. Akkor

még nem találták meg a revolvért, a diákokat is hazaengedték. A román és magyar iskolák 1959-es egyesítése új lendületet adott a csírájában elhalt szervezkedésnek. Szászrégen környékét többségében románok lakták és lakják. Az egyesítést könyörtelenül végrehajtották: a magyar osztályt átvitték a román iskolába, helyébe hozták a párhuzamos román osztályt. A kollégiumban is egy magyar tanuló mellé mindig egy románt helyeztek. A volt régeni osztálytársak, Palotás András, Páll László, Bedő Gedeon szervezkedtek: a magyarok kapják vissza a jogaikat, állítsák vissza a régeni magyar iskolát, ne legyen vegyes, mert az a teljes elrománosításhoz vezet. Naivan úgy képzeltek el, hogy aláírásokat gyűjtenek, s mellékelik a követeléseket is:

– Az összes magyar iskolák visszaállítása

– A magyar egyetemek visszaállítása és az egész oktatási helyzet nemzetközi fórumok elé terjesztése.

– Ha mindezeket a követeléseket nem teljesítik — emlékezik Páll László —, akkor követeljük Erdély függetlenségét vagy Magyarországhoz való csatolását. A csoport tagjainak egy része Marosvásárhelyen technikumba járt, onnan követték és szervezték a szászrégeni “akciót”. Az aláírásgyűjtés lassan haladt, Nemes Sándor és Nagy József rádiójavító a fegyverek beszerzését tartották a legfontosabbnak. Nemes Sándor elutazott Gyergyószárhegyre, hogy felkutassa a csűrökben, padlásokon eldugott fegyvereket. Valószínűleg áruulás folytán, felgöngyölítették az egész szervezkedést. 1960 júniusában tartóztatták le a csoport 24 tagját, majd következtek a kihallgatások.

A vallatók elsősorban a magyar forradalommal való szolidarizálásra, a zöldhatáron való illegális átkelési tervre voltak kíváncsiak. Mindenáron koncepciót per akartak kreálni az egész szervezkedésből. Ezért azzal vádolták a diákokat, hogy az augusztus 23-i ünnepségen fegyveres támadást akartak indítani a dísztribün ellen, s hogy Erdély Magyarországhoz való csatolását követelték. Néhányukat azzal is vádolták, hogy 1956-ban tiltott határátkelésre készültek. A fő vádpont: Erdélyben is “ellenforradalmat” akartak kirobbantani. Mivel megtalálták a Gyergyószárhegyről hozott rozsdás fegyvereket, s a kis kaliberű revolvért, a fegyveres felkelés tervét is ráfogták a részben még kiskorú gyerekekre. Szigorú büntetésekkel próbáltak példát statuálni. A büntetések:

Palotás Árpád 23 év, Szilágyi Árpád 22 év, Czibalmos Balázs 22 év, Czibalmos Károly 20 év, Ilyés Alajos 18 év, Simon Gyula 16 év, Kertész András 16 év, Páll László 16 év, Bara Lajos 15 év, Gáspár Domokos 15 év, Keresztes Ignác 15 év, Papp József 12 év, Fülöp Ákos 10 év, Kovács Pál 10 év, Kolcsár Géza 10 év, Bedő Gedeon 10 év, Fülöp Antal 8 év, Hadnagy István 8 év, Bartis János 8 év, Bíró Károly 6 év, Szilágyi Lajos 6 év, Ambrus Hedvig 1 év, Dezső Katalin 1 év, Vass Julianna 1 év.

Sepsiszentgyörgyi “koszorúzó”

A magyar forradalmi események hatására alakult meg a sepsiszentgyörgyi Gyertyánosi Gáborék Libóc részi lakásában a Székely Ifjak Társasága. Alapító tagok: Szalay Attila, Jancsó Csaba, Bordás Attila, Jancsó Sándor, Gyertyánosi Gábor, Gyertyánosi Csaba, Sándor Csaba, Molnár Béla és Szabó Lajos. Valamennyien a helybéli Székely Mikó Kollégium diákjai voltak. Később csatlakozott a szervezethez három lány a textiliskolából.

A forradalmi harcok nagyon foglalkoztatták a kisdíákokat, “edzették” magukat az eljövendő “nagy harcokra”: kést dobáltak, fejszével célba dobtak, közös kirándulásokat szerveztek.

Romantikus lelkesedésüket, gyerekes naivságukat mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az uzsonnát is a kriptában fogyasztották el, hogy ezzel is edzzék magukat. Ezután már csak vérszerződés következhetett. Szabó Lajos karján még ma is látszik a sebhely. A szervezet tagjai esküt tettek, majd megválasztották a vezetőséget. Az elnök: Szabó Lajos, mert ő volt az idősebb. Ezért kapott 15 évi börtönbüntetést. A másodrendű vádlott Bordás Attila volt.

Kidolgozták az alapszabályzatot is. A szervezkedés modelljéül az Ifjú Gárdát választották.

A magyar forradalom leverése után a szervezkedés fokozatosan megszűnt. Még el-eljártak kirándulni — (az ott készült fényképek corpus delictinek számítottak) —, tartották a barátságot, de már nem gyűléseztek. 1957. március 15-én, majd 1958. március 15-én a csoport néhány tagja megkoszorúzta a Sepsiszentgyörgy központjában lévő 1848–1849-es emlékművet.

A vádirat a gyerekes dolgot óriásira fújta fel: “A Mikó Kollégium meggondolatlan, felelőtlen diákjai közül egynéhányan a magyarországi ellenforradalmi agitáció hatására arra vetemedtek, hogy a népi demokratikus rendszer ellen fegyveres szervezetet alakítsanak, amelynek tagjai — a magyarországihoz hasonlóan— fegyveres terrortámadásokat hajtanának végre hazánkban. A banda tagjai sovíniszta elfogultságukban nem átalloztak 1957. március 15-én titokban koszorút elhelyezni az 1848-as emlékmű talapzatára, de az 1956-os magyar ellenforradalmárok emlékére. A tettüket megismételni akaró banditák azonban 1958. március 15-én lebuktak s megkapták méltó büntetésüket.”

A szervezet legidősebb tagja Szabó Lajos volt, ő akkor töltötte a 26. életévét, Szarkay Attila 18 éves volt, a többiek 15–16 éves gyerekek. Később az alapító tagokhoz csatlakozott Szász Farkas, Szász János és Demeter Szabolcs, de ők hamar lemorzsolódtak, így a súlyos börtönbüntetést elkerülték. A gyerekek úgy képzeltek el, hogy a SZIT név már önmagában is jelképes, tehát szítást, lázítást is jelent. A nevet a szekuritátén és bíróságon SZISZ-re változtatták (Székely Ifjak Szövetsége), hogy mindenáron rájuk foghassák a tudatos rendszerellenes fegyveres szervezkedést. Az első koszorúzásnál Jancsó Csaba, Jancsó Sándor, Bordás Attila és Gyertyánosi Csaba volt jelen. Sepsiszentgyörgyön hamar elterjedt a hír: megkoszorúzták a negyvennyolcas emlékművet! A hatóságokat és a szekuritátét is annyira meglepte, hogy csak március 15-én délután szedték le az emlékműre március 14-én éjjel elhelyezett koszorút. A diktatúra nyomasztó éveiben valóban felemelő és bátor tett volt a kisdíjak koszorúzása. Az egész város és környéke megmozdult, a diákság körében nagy volt az izgalom. A parázs alatt izzott az elégedetlenség.

1958. március 15-én is hasonló körülmények között próbálták megkoszorúzni az 1848-as emlékművet. Ekkor is az 1956-os forradalom áldozataira akartak emlékezni és emlékeztetni. Hárman voltak a csoportban: Bordás Attila, Jancsó Sándor és Gyertyánosi Csaba. Amikor Bordás Attila a koszorút az emlékmű talapzatán elhelyezte, megszólalt a szekus sípszó, minden irányból rohantak feléjük, Bordás Attilát elfogták, a másik kettő elmenekült, csak később fogták el őket. Bordás Attilát rettenetesen megverték, véres lett az arca, ruhája. Alig múlt tizenhat éves!

Miközben a kiskorú gyerekeket a marosvásárhelyi szekuritátén vallatták, a Székely Mikó Kollégiumban sor került a nagy “színjátékra”: összecsoportították a kollégium diákjait, s kemény szavakkal bélyegezték meg a letartóztatottak “ellenforradalmi” magatartását, s figyelmeztették valamennyiüket: ha valaki hasonló bűnt követ el, azonnal börtönbe zárják. A tárgyalásra Marosvásárhelyen, 1958. június 3-án került sor. Ezúttal is a szadista Macskási Pál volt az elnök. Cazan ügyész fasiszta, horthysta, ellenforradalmi bandának nevezte a SZIT kilenc letartóztatott tagját és halálbüntetést kért a gyerekekre.

Valóban elrettentő ítéleteket hirdettek ki: Szalay Attila 18 év (meghalt a börtönben! – T. Z.), Szabó Lajos 15 év, Gyertyánosi Csaba és Bordás Attila 12–12 év, Gyertyánosi Gábor és Jancsó Csaba 10–10, Jancsó Sándor 8, Sándor Csaba 7, Molnár Béla 6 évi szigorított börtönbüntetést kapott. Mindez kényszermunkával is párosult, függetlenül attól, hogy az elítéltek, kettő kivételével, kiskorúak voltak. A börtönben, a duna-deltai megsemmisítő táborokban, a kiskorúak nagyaknai börtönében a legkegyetlenebbül bántak a koszorúzó gyerekekkel. Jancsó Csabával a zsilávai börtönben készítettem tévéinterjút: közel negyven év távlatából is borzalommal emlékezett az elszenvedett kínzásokra, verésekre.

A “koszorúzó” tettehez szorosan kapcsolódott a sepsiszentgyörgyi “Kossuth Kör” nevű szervezkedés. A budapesti Petőfi Körhöz hasonlóan vitákat szerveztek a nép körében jelentkező elégedetlenségek kapcsán. Mindannyian lebuktak, a résztvevőket 15–20 évi börtönbüntetésre ítélték: Nagy Lászlót 20, Eröss Jánost 15, Csákány Zsigmondot 12, Tompa Editet 7 évi börtönbüntetéssel sújtották. Mindannyian értelmiségiek voltak.

A csikmadarasi és csikdánfalvi “Gál Péter-csoport”

Az “osztályharc”, a kulákliszták, jogos elégedetlenséget váltottak ki a csiki falvakban is. Az 1956-os forradalom itt is szervezkedésre készítette az embereket. A magyar forradalomtól várták sorsuk jobbrafordulását. A forradalom leverése után a kommunista hatalom “kivárt” egy ideig, majd lecsapott a szervezkedőkre. A hírhedt 209. cikkely értelmében “társadalmi rend elleni szövetkezés, tiltott kiadványok őrzése és a feljelentés elmulasztása” vádjával

állították őket bíróság elé. 1959. október 10-én tartóztatták le Gál Péter csíkdánfalvi “kulákot”, október 16-án Bálint Tivadar csíkmadarasi plébánost. Rövid időn belül a marosvásárhelyi szekuritáté vallató-szobáiba hozták a madarasi Mihálcz Andrást és a csíkszeredai Seiwarth Lászlót. Mihálcz András a Szoboszlay Aladár magyarpécskai plébános nevével fémjelzett szervezkedés vádlottjaként állt a bíróság elé. “Bűnüket” tetézte az 1956-os események pozitív értékelése, valamint a kollektivizálás káros következményeinek hallgatóság előtti bemutatása. Bálint Tivadar plébános az 1956-os magyar forradalom idején a Szabad Európa Rádiót hallgatta, szidalmazta a kollektivizálást és elmulasztotta feljelenteni társait. **24** Felrötták neki, hogy tagja volt az Erdélyi Magyar Pártnak és kulák családból származott. A társadalmi rend elleni szövetkezés vádjával már 1949-ben 3 hónapi javítófogházra ítélték. Az 1956-os magyar forradalommal való együttérzésért 18 évi börtönbüntetéssel sújtották. Gál Pétert és Mihálcz Andrást 25–25, Seiwarth Lászlót 10 évi börtönbüntetésre ítélték.

Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége – EMISZ

A résztvevők számát tekintve ez volt a legjelentősebb 1956-hoz kapcsolódó erdélyi szervezkedés. Szoboszlay Aladár szervezte a Partiumot, a Székelyföldet és Turnu Magurele környékét próbálta átfogni, az EMISZ kizárólag a Székelyföldet. Az utóbbi alapító tagjai elsősorban középiskolás diákok, szakközépiskolás tanulók voltak, majd csatlakoztak hozzájuk református, unitárius és római katolikus lelkészek, teológusok, tanárok, szakmunkások, gazdálkodó emberek. Az EMISZ-szel kapcsolatosan mintegy 1000 embert hurcoltak meg, közülük 77 személyt állítottak bíróság elé, ítélték el nehéz börtönökre. Az EMISZ központja Brassó, amely egészen 1959-ig nagyon erős magyar szakmai iskolaközpont volt, ide jöttek mesterséget tanulni a székelyföldi fiatalok. (Az EMISZ ürügyén még az írmagját is kiirtották a brassói magyar nyelvű szakoktatásnak! – T. Z.)

A szervezkedést megkönnyítette, hogy 1956 nyarán a brassói szakmunkás tanulók közül többen is Magyarországon jártak, első kézből kapták az erjedéssel kapcsolatos információkat. Közéjük tartozott Lay Imre, a szervezet későbbi titkára: 1956. október 23-tól kezdődően a “fülünk a rádióra nőtt”. (Lay Imre) Azt remélték, hogy a magyar forradalom hatására Romániában is megmozdulásokra kerül sor. Hogy ez ne érje őket váratlanul, szervezkedni kezdtek. Tanácstalanok voltak, ezért elmentek magyar szakos tanárukhoz, Opra Benedekhez, aki figyelmeztette őket a szervezkedésből származó veszélyekre, majd azt tanácsolta: ha mindezt a magyar kultúra érdekében teszik, akkor vonják be a szakmunkás fiatalokat. A két évvel ezelőtt elhunyt, a magyarországi Tolnamőzsön élő Orbán László, a Domsztlón jegyzősködő dr. Kóta Péter feljegyzéseiből, valamint a Romániában élő egykori tagok visszaemlékezéseiből, s a bűnvádi eljárások több ezer oldalra rúgó dokumentumaiból összeáll a “kép”, az EMISZ kétéves története.

A magyar forradalom leverése után a brassói fiatalok elhatározták: létrehozzák a szervezetet: “... Brassó, 1957. Néhány forró homlokú ifjú dugja össze a fejét ebben a három nemzetiségű városban... Tudták, határozottan vallották: 1956. október 23-a szabadságharc volt. Az erdélyi magyarságot is rombolni kezdte a szocialista nemzetköziség román ízű politikája. Valamit tenni kell, legalább fékezni ezt a... nemzeti szétmállasztást. Diákok, egyetemisták, munkásifjak szervezték meg az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetségét Brassó központtal. A szövetség behálózta a Barcaságot, Háromszéket, Csíkot, Udvarhelyszéket, Medgyest, Segesvárt, Kolozsvárt. Programot fogadott el és megválasztotta képviselőit. Elnök: Orbán László, társelnökök: Vinczi János és Sándor Balázs, titkár Lay Imre, jegyző Mátyás Ernő, pénztáros Lay György... Munkájuk nyomán a konfirmándusok újra népviseletben állottak az Úr asztalához, Székelyföldön ismét faragták a székelykapukat..., fékezték a vegyes házasságokat, írásban és szóban serkentették a nemzeti öntudatot, amely elsőrendű üggyé vált és számos ifjú és koros immár büszkén vallotta önmagát magyarnak. Színjátszócsoportok alakultak ebben a szellemben és kórusok... Fehéregyházán már nyíltan lépett fel az EMISZ.” **25** (Orbán László, alapító elnök).

Az alapító tagok 1957 februárjának végén letették az esküt. Minderre Orbán Lászlóék kertjének egyik eldugott részében került sor. Az asztalra rátettek egy kisebb piros-fehér-zöld zászlót, majd Orbán László halkán mondta az eskü szövegét, a tagok rátették kezüket a

zászlóra és rendre megismételték az eskü szövegét: “Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország felvirágzásában!”

Orbán László egy zöldfedelű füzetbe íratta be a tagok névsorát. A szervezet célja az volt, hogy olyan erdélyi ifjúsági szervezetet hozzanak létre, amely összegyűjti az erőszakos kollektivizálás során tapasztalt túlkapások jegyzékét, a kötelező beszolgáltatással járó visszaélések, a falvakat rettegésben tartó “fekete autó” okozta lelki traumák minden fontosabb panaszát. Az értelmiség, a módosabb gazdák igen jelentős része a Duna-csatornánál, a baragani kényszerlakhelyeken hosszú éveken át szenvedett. A “szocialista humánus” szellemében olyan égbekiáltó törvénytelenégeket, atrocitásokat követtek el (gondoljunk a falvak szélén tucatjával agyonlőtt kiváló gazdaemberekre!), amelyekre — az EMISZ tagjai szerint — ideje felhívni a világ közvéleményének figyelmét. Ezért döntöttek amellett, hogy az erdélyi magyarság panaszait eljuttatják a nemzetközi szervekhez, elsősorban az ENSZ-hez. Az EMISZ-nek alapszabályzata is volt, amelyet az IMSZ (Ifjómunkás Szövetség) szervezeti szabályzata alapján dolgoztak ki. Külön fejezetben tárgyalták az EMISZ szervezeti felépítését, külön a tagság összetételét, valamint a jogokat és kötelezéseket.

A megalakulást követően elhatározták, hogy az állam által tiltott minden ünnepet köszöntenek, kezdve a vallási ünnepekkel, folytatva március 15-e, augusztus 20-a, október 6-a megünneplésével.

Már előzetesen, 1956. november 4-e után az orosz tanár tudomására hozták, hogy az orosz nyelvet többé nem tanulják. Ezt az iskola többi diákja is tetszéssel és egyetértéssel fogadta. Orbán László javaslata és jelentős közreműködése révén szorgalmasan gyűjtötték az erdélyi magyar falvak panaszait, megkezdték az Orbán László feljegyzéseiben is emlegetett közművelődési tevékenységet.

Brassó hatalmas olvasztótégely! Az ott tanuló fiatalok szeme láttára sorvad, asszimilálódik az ottani magyarság. Éppen ezért az EMISZ tagjai próbálták meggyőzni a fiatalokat a vegyes házasságok hátrányairól, próbálták legalább lelassítani az asszimiláció folyamatát. Ehhez kapcsolódik az abortusztörvény elleni küzdelmük. Szerették volna megakadályozni a magyarság számbeli apadását. A vegyesházasságok és az abortusz elleni küzdelmet Nyitrai Mózesné Deák Berta humoródkarácsonyfalvi unitárius lelkész nő javaslatára iktatták a programjukba. (Nyitrai Mózes visszaemlékezése)

Terveik között szerepelt: minden magyar településben egy EMISZ-szervezet létrehozása. Az EMISZ-tagok 1957. március 15-én, Fehéregyházán, a Petőfi-emlékműnél megszervezték az ötvenes évek második felének egyik legfelemelőbb emlékűnnepségét. Mindez akkor történt, amikor a szekuritáté egyre-másra tartóztatta le a magyar forradalommal és szabadságharcossal szolidaritást vállalókat, amikor a Szabad Európa Rádió vagy az Amerika Hangja hallgatása is elegendő volt ahhoz, hogy embereket börtönbe zárjanak. Az EMISZ-tagok 1957. március 15-i bátor megemlékezése így kap “történelmi háttérét”.

1957. március 15-én mintegy 20 fiatal gyűlt össze — már a kora reggeli órákban — a fehéregyházi turulmadaras emlékműnél. Orbán László beszédében összehasonlította az 1848-as és az 1956-os forradalmat, kihangsúlyozta a két forradalom eszmei azonosságát. A fiatalok Petőfi-verseket szavaltak, éltették 1848 és 1956 örökségét. Bár mindenkinél volt nemzetiszínű kokárda, senki nem merté kitűzni a kabátja hajtókájára. A megemlékező műsor másfél órát tartott, senki és semmi nem zavarta annak ünnepélyességét. A fiatalok rendkívül büszkék voltak bátor tetteikre. 1848 és 1956 számukra a világszabadság szent eszméjét jelentette. Ennek bukását siratták Fehéregyházán.

Az ünnepség után mindenki hazautazott, azzal a felemelő büszkeséggel, hogy mindezt a tiltások ellenére is meg merték tenni. Ezt követően némi lanyhulás következett be a szervezet életében, de a tagtoborzás tovább tartott.

Sándor Balázs úgy lett az EMISZ alapító tagja, hogy unitárius teológusként 1956. november elején Brassóban egy unitárius lelkészt helyettesített. Ekkor találkozott és ismerkedett meg Orbán Lászlóval. Tulajdonképpen ekkor határozták el az EMISZ létrehozását. Orbán Lászlóval úgy egyeztek meg, hogy a brassói központot vezesse az alapító elnök, a kolozsvárit pedig Sándor Balázs. Orbán László állandóan levelekkel ostromolta Sándor Balázst, hogy tartsa magát a megállapodáshoz. Sándor Balázs a magyar forradalom vérbefojtása után

értelmetlennek tartotta az egészet, nem válaszolt Orbán Lászlónak. Orbán Lászlónak egy másodpéldányát megőrizte, már-már megszállottan mindent feljegyzett. Egy kék borítékba helyezett levél révén bukott le valójában az EMISZ.

A brassói székhelyű szervezetnek nem volt gyűlésterme. Ezért Orbán László levelet írt a brassói római katolikus és unitárius lelkészeknek, amelyben kérte: biztosítsanak egy kis termet, ahol időnként összegyűlhetnek, elbeszélgethetnek. Lay Imrét bízta meg Orbán László a levél átadásával. Lay Imre nem volt templombajáró, ezért átadta a barátnőjének, Bajzát Máriának, aki továbbította a lelkészeknek. Ezek később elismerték: alattomos provokációra gyanakodtak és a levelet felvitték a szekuritátéra. A felgöngyölítés — a grafomániás Orbán László feljegyzései révén — nagyon gyorsan ment, azonban a hatalom, a szekuritáté rendkívül aljas módon kivárta, hogy a kisdíákok nagykorúvá váljanak, s felnőttekként hozzanak ellenük elrettentő ítéleteket.

Az alapító elnök, Orbán László ellentmondásos személyiség volt. Minden egykori EMISZ-tag ebben egyetért. Gagyai Balla István idézett tanulmányában részletesen elemzi ezt. [26](#) Orbán László széles látókörű, szónoki tehetséggel, érzékenységgel megáldott fiatalember volt, aki egyformán járatos volt az irodalomban, a napi politikában és a művészetben.

Az unitarizmust tekintette megváltó vallásnak, ez biztosított számára lelki megnyugvást. Gyakran végzett lelkész- és kántorhelyettesítő munkát, mindenkivel szemben segítőkész és előzékeny volt. Meghallgatta a hívek panaszait, a maga módján próbált segíteni rajtuk. Kulturális téren számos kezdeményezés elindítója volt. Munkáját túlzott lelkiismeretességgel végezte. Ezek a kivételes tulajdonságok eleve “predesztinálták” vezetői szerepkörére. Társainak imponált az is, hogy állandó konfliktusban állott dogmatikus kommunista édesapjával.

A mérleg másik serpenyőjében azonban ott álltak emberi gyengeségei: felületessége, csak szélsőségekben mozgó emberi habitusa, félnélsége. Ha dicsérték, önelégültté vált, önbizalma ilyenkor nem ismert határt. Ha ráijesztettek, hamar megbicsaklott. Túlzott ambíciói is sok kárt okoztak. Több száz oldalas feljegyzései, utólag írt naplójegyzetei bizonyára segítenek ellentmondásos személyisége pontos körülírásában. Ma már egyértelmű: az EMISZ lebukásához nemcsak az ominózus levél járult hozzá, hanem az a nagy naivság is, mellyel a brassói kisdíákok szervezetüket felépítették, működtették. Ebben Orbán Lászlónak meghatározó szerepe volt. A letartóztatásra így emlékszik vissza Nyitrai Mózes, egykori humoródkarácsonyfalvi, jelenleg Dicsőszentmártonban élő unitárius lelkész:

“1958. augusztus 8-án Oklándra mentünk a feleségemmel a moziba. A moziból kijövet egyik két mondat erejéig kiértékeljük a látottakat. (...) A paplak előtt sötét emberárnyék a holdvilág alatt. A Rácpatak medrében, mely a papi lakás mellett van, egy gépfegyver nekiirányítva a kapunak. Az udvaron egy másik gépfegyver.

(...) Egy zöldfedelű könyvet (jegyzőkönyvet) kértek tőlem. Egy zöldfedelű füzet. Adjam elő. Magatartásomból elhitték, hogy fogalmam sincs, miről van szó. A feleségemhez fordultak, ha ő tud róla, adja elő. Kicsit habozott, aztán előadta a füzetet, látva, hogy csak vesztünkre van a félrebeszélés. Orbán Laci önképzőkörének jegyzőkönyve volt, melyet hozzánk rejtett el, mivel a Petőfi-ünnepély után egy párszor bevitték a vattatáborba, s hogy a jegyzőkönyvben szereplőket így mentse a letartóztatástól.

Nem lehetett! Ki kellett adnia mind a százegynéhányat, akit beszerveztek. Ki kellett adnia “Jóanyámat” (Nyitrai Mózesné – T. Z.), aki azt a relif koszorút készítette. Meg kellett mondani, hogy készült a szervezkedés. El kellett ismernie, hogy a magyar események készítették a szervezet létrehozására és hasonlókról álmodoztak gyerektársaikkal. Így lett belőle a veszedelmes EMISZ.”

1958. augusztus 8-án tartóztatták le Kelemen Imre Székelyudvarhely kerületi unitárius esperest, Végh Mihály humoródújfalvi unitárius lelkészt. Nyitrai Mózes családjából négy személyt szállítottak a marosvásárhelyi szekuritátéra. Előzetesen már letartóztatták Orbán Lászlót, az EMISZ más vezetőit, majd rendre a teljes tagságot. Nyitrai Mózeséknél a házkutatáskor nemcsak a jegyzőkönyv került elő, hanem az EMISZ Nyitrai Mózesné által varrt két szalagja is: “A haza mindenek előtt!”, “A szabadság kiragad a halálból!”

1959. március 9-e és 19-e között a marosvásárhelyi törvényszék épületében zajlott a letartóztatott 77 személy monstre pere. Ezúttal is a kolozsvári Katonai Törvényszék bírói tanácsa és Macskási Pál hadbíró őrnagy döntött ifjú életek további sorsa fölött. Orbán László, Opra Benedek, Nyitrai Berta, Sándor Balázs, Vinczi János egyenként 25 évi szigorított börtönbüntetéssel fizettek EMISZ-tagságukért. Az akkori igazságszolgáltatás cinizmusát bizonyítja, hogy a vádiratban “fegyveres szervezkedést” emlegettek, holott a házkutatások során még rozsdás fegyvert sem találtak. A szervezet tagjait 5–20 év közötti börtönbüntetéssel sújtották. Legtöbbjüket azért, mert nem jelentették fel társaikat. Fiatal, munkaképes tagsága volt az EMISZ-nek. Nagy részük a Duna-Delta, a Duna-szigetek megsemmisítő-táboraiban, Peripráván, Grinden, Salceán, Luciu-Giurgeni-ben, Galacon, a “Gironde” és “Ileni Levendi” rabhajón, Sfistofcán töltött nehéz börtönéveket:

Orbán László, Opra Benedek, Nyitrai Berta, Sándor Balázs, Vinczi János 25 év, Borcsa Mihály (tiszteletbeli EMISZ-es) 20 év (elhunyt), Ambrus János 20 év (elhunyt), Lay Imre 20 év, Balogh-Sipos Mihály 20 év, Erzse Imre 20 év, Sós Lajos 20 év, Deák Géza 20 év, Mátyás Ernő 20 év, Albert Mihály 18 év, Ferencz Tibor 18 év (elhunyt), Nemes József 18 év (elhunyt), Máthé József 18 év (elhunyt), Ördögh Dezső 18 év (elhunyt, Amerikában élt), Lay György 18 év, Lay Günther 18 év, Aczél Ferencz-Károly 17 év, Sebestyén Géza 17 év, Korbuj Péter 17 év, Tiboldi Dénes 16 év, Kelemen Imre 15 év (elhunyt), Kelemen Csongor 15 év, Bálint (Papp) Mihály 15 év, Simon Márton 15 év, Kajcsa István 15 év, Balázs Géza 15 év (elhunyt), Gáll Tibor 15 év, Kölönte Tamás 15 év, Kovács Ferenc 15 év, Dobay Szilveszter 15 év, Krivorik Máté 15 év, Biró Károly 15 év, Deák Gyula 15 év, Fosztó Zoltán 15 év, Kántor Gyula 15 év, Simon Gyula 15 év, Bedő Gábor 13 év, Fazekas Sándor 12 év, Biczó János 12 év, Simon Gyula 12 év (elhunyt), Kósa Mihály 12 év (elhunyt), Dudicska Albert 12 év, Patakfalvi János 12 év, Gergyai Mihály 12 év, Szacsvai György 12 év, Szöcs József 12 év, Varga Sándor 12 év, Bencze József 10 év, Hadházi Béla 10 év, Bódi János 10 év, Szabó Dezső 10 év, Sós Fitori Sándor 10 év (elhunyt), Bibó László 9 év, Olosz Vilmos 9 év, Nyitrai Levente 7 év, Berecz Gyula 6 év, Máthé József 6 év, Szász Gergely 6 év, Tana József 6 év, Ady Béla 5 év, Bede István 5 év, Kajcsa András 5 év (elhunyt), Préda Imre 5 év, Kósa Bálint 3 év, Erzse István 3 év.

Az olvasó először találkozik az elítéltek teljes névsorával, valószínű, az egykori börtönviseltek számára is revelációként hat, hogy ennyi fiatal azonosult 1956 eszméivel. A Kádár János-vezette magyar párt- és állami küldöttség 1958 februári romániai látogatása során a küldöttség tagja, Kállai Gyula, miután hangsúlyozta marosvásárhelyi beszédében, hogy Magyarországnak semmiféle területi igénye nincs, a következő kijelentést tette: “Mi eddig is tudtuk és nagyra értékeltük, most személyesen is tapasztalhattuk, hogy a Román Népköztársaságban megvalósult a nemzetiségek jogegyenlősége, a politikai, gazdasági és kulturális élet minden területén.” [27](#) Pedig a terrorhullám a látogatás időpontjában sem szünetelt, a letartóztatások folytatódtak. Velitsek Endre, marosvásárhelyi agrármérnök és mások, felháborítónak találták az ilyen kijelentéseket. Elkecseregett kifakadásukat a “szolgálatos fülek” azonnal jelentették, s Velitsek Endrét és Nagy Samut gyorsított eljárással 25 évi szigorított börtönbüntetésre ítélték.

Tovaszállt a remény, amelyet a romániai, erdélyi magyarok az 1956. évi magyarországi forradalomhoz fűztek. A Fodor Pál névvel fémjelzett per tárgyalásán mondotta a nagytekintélyű Odorik Atya: “A mi bűnünk az, hogy reménykedtünk! Ha Romániában a remény bűn, akkor mi, romániai magyarok, mind bűnösök vagyunk!”

Jegyzetek:

- 1 *Békés Csaba*: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete kiadványa Budapest, 1996.
- 2 *Gál Mária*: Erdély, 1956: Mítosz vagy történelem? Beszélgetés dr. Várhegyi Istvánnal. Campus, a kolozsvári Szabadság melléklete. V. évfolyam, 25. szám. 1994. június 24. 4.

- 3 A romániai magyar főiskolai oktatás. Múlt-jelen-jövő. A Bolyai Társaság és az RMDSZ kiadványa. Kolozsvár, 1990. 21–22. (Az azóta megszűnt Jelenlét kiadása. – T. Z.)
- 4 *Gál Mária*: i. m. 4.
- 5 Uo.
- 6 Uo.
- 7 A Kolozsvári Katonai Törvényszék levéltára: 628/1957. számú ügyiratcsomó, 722. számú ítélet.
- 8 *Dávid Gyula*: 1956 ősze a Bolyai Egyetemen. Romániai Magyar Szó, új sorozat, 1956. október 19–20. Szombat-vasárnapi melléklet, a. oldal.
- 9 A Kolozsvári Katonai Törvényszék levéltára: 175/1957. számú ügyiratcsomó, 197. számú ítélet.
- 10 Uo. 5.
- 11 Uo.
- 12 Uo. 6.
- 13 Uo.
- 14 Uo. 7.
- 15 Varró János szóbeli és írásbeli visszaemlékezése.
- 16 *Kiss Zsuzsa*: Rabok vagyunk, vagy szabadok. Látó, szépirodalmi folyóirat. IV. évfolyam, 1993/11. szám, 71.
- 17 *Katona Szabó István*: A megtévesztettek. Erdélyi Magyarság, III. évfolyam, 12. szám, 1992 november. 17.
- 18 *Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan*: 1956 – Explozia. (1956: a robbanás éve). Univers Enciclopedic Kiadó, Bukarest, 1996. 210–216.
- 19 Uo. 243–244.
- 20 Magyar '56. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpátmedencében. A Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottságának kiadása. Szerkesztő: Székelyhidi Ágoston. Budapest, 1996. I. kötet, 233.
- 21 Romániai magyar főiskolai oktatás. 22.
- 22 Uo.
- 23 Uo. 23–24.
- 24 Marosvásárhelyi Állami Levéltár. Katonai Ügyészség levéltára: 726/1959. számú ügyiratcsomó. Vö. Pál Antal Sándor, Ördögh Imre, Balázs Dénes, Miklós Márton: Csíkmadaras. Egy felcsíki falu hét évszázada. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1996. 150–151.
- 25 *Bartis Ferenc*: Az 1956-os erdélyi-romániai valóság megközelítése. Hitel. IV. évfolyam, 1991/26. szám. 59–60.
- 26 Magyar '56. Gagy Balla István tanulmánya. II. kötet, 243.
- 27 Vörös Zászló. Az RMP Magyar Autonóm Tartományi napilapja. XII. évfolyam, 1958. február 26. 1–4.

Forrás: http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/tofalvi_fo.html